

Сучасна англійська проза

(СТАТТЯ ПЕРША)

Англійська критика скаржиться на занепад романа, на те, що роман, який ХІХ століття мав першорядну роль в англійській літературі, поволі зникає. Критик Сквайр порушує питання, чи не відмирає часом ця літературна форма. Інший критик зауважує: якщо англійський роман не набуде оснiвних змін, він не буде життєздатна літературна форма. І справді, найвидатніші для свого часу, найудосконаленіші романісти іноді на дуже довгий час зраджували роман для сцени або публіцистики. Приміром: Шоу, Гелсуорсі, Велс. Останні два, що до них треба приєднати й Джозефа Конрада та Арнольда Бенета, є найвизначніші імена в історії сучасного англійського роману.

Сторонній спостерігач має таке уявлення про сучасну англійську прозу: по-перше, є група романів, що належать перові наведених вище авторів; по-друге — численні твори молодших авторів, що працюють одночасно з першими, але стосуються до іншої епохи. Цій молодшій групі доводилося: або дійти непорадної години, ідучи вже второваними стежками, або намагатись шукати нових шляхів і формально й ідеологічно. Для старших романістів характерна самозамкненість; наступне покоління дуже співзвучне сучасності.

Чи закінчує собою літературну еволюцію творчість наведених вище чотирьох майстрів роману, чи являє собою вона щось достигле, довершене? І далі: чи немає часом серед молодшої генерації авторів цілком зформованих талантів і творів певно визначеної ваги? Щоб з'ясувати ці питання — і йтиме зараз мова.

1. ГЕРБЕРТ ВЕЛС

Хоч і різноманітна художня діяльність Велса — від утопій майбутнього та фантастичних марень у його перших творах до реалістичного опису життєвої повсякденності в його великих романах — проте, вся вона перейнята однією особливістю. Коли що змінюється, то це тільки форма роману, а не дидактика, така властива англійському реалізму. Загальне враження від Велсової творчості змушує застосувати цю творчість до реалістичної традиції; а там, де аналіза його романів виявляє ухил від цієї традиції, причини ухилу слід шукати в тій епосі, коли Велс писав романи.

Вже багато казано про те, що його фантазії, які переносять нас або в далеке майбутнє („Машина часу“), або в минуле („Оповідання з кам'яної доби“), або на інші планети („Боротьба світів“), — являють

собою витвори майже наукової думки, неблаганного логічного інтелекту. В нього немає звичайної потреби творчості, творчих мрій, навпаки; він має далеко більше наукової честолюбності й наукової методи. Його цікавить не мрія, не сон, а пробудження. „Коли прокинеться той, що спить“ — є назва одного з Велсовських романів, і ця назва надто знаменна. Найбільшу фантазію він одягає в реалістичні повсякденні шати, охоче надає їй протокольного характеру або безпосередньо оповідаючи, або через третю особу, причому він здебільшого буває за глядача. І коли його творам бракує безпосередності, коли читачеві вчуття раптом вражає авторове міркування або гомон, то це є лише вираз Велсової творчої волі, яка де-далі яскравіше проступає в усіх його романах, починаючи з 1905 року. Велсові в усіх його образах майбутнього світу важлива їхня соціологічна сторона. Якраз це його й поривало до творчості, що в ній іноді помітно сліди наукового оптимізму, а іноді визираве щось фантастично жалке, нагадуючи привиди Едгара По. Але завжди він має одну мету: соціальну сатиру¹⁾.

З давніх давен це було зміст і мета кожної утопії, кожної англійської утопії. Від Томаса Мора XVI століття, до Бекона XVII, Свіфта XVIII, до Бутлера й Велса XX століття утопія була предтеча або супутниця соціальних або політичних змін і показчик еволюції в історії романа.

Машина часу (1895 р.) показує нам землю згодом за кілька тисячоліть; вона, так-би мовити, складає баланс майбутньому, показує, чого досягає еволюція, критикує сучасність, капіталістичний лад. Те саме маємо і в романі „Коли прокинеться той, що спить“ (1898 р.): Велсові цікава не сама собою картина майбутнього, а закони розвитку, і в цьому полягає різниця його творів проти творів Жюль Верна, з якими їх часто порівнюється. Читач починає відчувати, що майбутнє не таке, яким воно мусило-б бути. Досягається цього реалістичним зображенням і порівнянням з сучасністю. І це ще дужче помітніше, коли романіст зображує той світ, з якого повстає картина майбутнього.

Свідомість того, що він живе за доби якоїсь кризи, надто велика у Велса. І він намагається дослідити цей світ. Він сам каже, що величезна маса вражіннь змушує його розповідати й у всьому цьому безладді за дороговказ є постійне питання: чому?

Всі його великі романи мають бібліографічний характер. Приміром, в „Кіпсі“ дано біографію лондонського крамаря; можна нагадати також роман „Ганна Вероніка“ або „Тоно Банге“; в них троякість композиційних мотивів підсилює вражіння: типічне зображення людського життя, типічне зображення виникнення й розвитку одного явища — і контраст двох світів. Тоно Банге розповідає, як Джордж Пондерево та його дядько винайшли так званий життєвий елексир. Це історія блефу (шахрайства), яких було багато з початку XX століття, які були звичайний вияв діяльності за тих часів. Отже, ми маємо сучасну казку, що лише зовнішнім виглядом, а не способами

¹⁾ Російською мовою прекрасну характеристику Велса нещодавно зробив Е. Зам'ятін (Герберт Велс. П. 1922).

й метою виконання, одмітна проти вже наведених утопій майбутнього. Це сучасна авантюра, що виявляє, як сучасну культуру збудовано на шахрайстві. Велс — публіцист, Велс — політичний промовець, — визирає з кожного свого твору й цим поєднує їх в одно ціле. Він атакує всі основи сучасної цивілізації одну по одній. Він не уникає нагоди, щоб обличити жорстокість лікарів, що на силу врятовують хворих від смерті, безглуздя шлюбного права, невтомно штурмує капіталістичний лад, релігію взаємин полів, і всім цим він або гнівив, або лякав, або поривав суспільство, збуджуючи в ньому цікавість до себе, до своєї творчості. Він незадоволений з цивілізації й кожен її вияв приймає негативно, як процес „соціальної дезорганізації“. Цей процес стає йому за оснiвну тему. „Все являє собою лише гру пристрастей, історію країни, хворої на комерційну гарячковість, гонитву за грішми, за насолодами“. Єдина сила нашої сучасності це гроші, і сліпе наслідування умовностям винищило в людині все, навіть почуття. Все заплутане, хаотичне, попсоване від цивілізації. Сучасна людина відчуває, що світ гине: „я не відчував ані гніву, ані заздрости, ані ображеної гордості; мені було саме почуття без надії та недоцільности“. Він завжди скаржиться на недоцільність. Цілком не заперечуючи досягнень людської думки він лише хоче утворити з них систему, що доводить до практичної мети. Отже, він доходить не до так званого *Desillusionsroman*, цієї епопеї „забутого богом світу“, а до наукового оптимізму, до славнозвісної формули Конта: *savoir c'est prevoir*. Розум повстає проти безглуздя природи. Отже, песимістичні місця в його романах не мають характеру повної безнадії. Якщо загальний стан річей поганий, то лише через суспільний лад, а в тім це ще не визначає, що він мусить бути такий. Коли доведеться знайти мету, справити на відповідний шлях цивілізацію, настане зміна.

Велс, визначаючи роман, вважає його за виставку моральних думок, за опис, як змінюються вдачі й виникають звичаї; він каже, що роман — це критика законів і постанов, суспільних ідей і догм. Поширюючи таким чином розуміння роману аж надто, він, проте, останньої фази творчості не виявив в романі. Романи „Кіпс“, „Ганна Вероніка“ й „Тоні Банге“ зображували розпач од нелогічного індивідуалістичного існування. А виявив свої практичні колективістичні думки в своєрідному філософському діалозі („Незгасний огонь“) і, нарешті, назавжди занедбав роман, перетворившись на публіциста. Але ця остання фаза його творчості лежить по-за межами нашого погляду.

Якраз філософські погляди примусили Велса занедбати форму роману: вони з художнього погляду найбільше шкодили його творам. Прекрасний оповідач і провидець руйнував свої романи філософією. Перш за все певний скептицизм, брак вчування перешкождали йому об'єктивно розглядати й відтворювати своїх героїв так, як цього треба було-б у творах з таким реалістичним ухилом. Однією стороною він наближається до глузливого тону Бенета, іншою нагадує шалені напади Гелсуорсі. Але тим часом, як подібний до Бенета мистець зображує складність дії або почуття і таким чином полегшує читачеві зрозуміння, Велс каже: плутанині в житті повстає від непереможної

складності дійсності, явищ та їхніх причин. І лише по цьому дає опис. Це спосіб мораліста, дидактика, а не митця. І в наслідок у читача, навіть тоді, коли в наявності звичайнісінький опис, повстає підозріння, що автор моралізує.

Висновок всієї творчості Велса зроблено в його творі „Джон та Пітер“ (1918 р.). Це живе зображення духового життя доби та того вражіння, яке зробила на нього цивілізація. Велс не витончений психолог, він ніколи не зображував, і не може опанувати своє мистецтво, коли йому доводиться зображувати повсякденність по-за рямцями ХХ століття. Але цю хибу він надолужає жвавистю й багатогранністю. Ця незвичайна жвависть надає його трохи розхристаному не зовсім вибагливому стилеві особливої краси. Не маючи традицій, він надто звичайно сприймає явища й через це надихає в них справжнє життя, як, приміром, в одному з найкращих своїх творів „Тоні Банге“.

2. ДЖОН ГЕЛСУОРСІ

Кажучи про Гелсуорсі, не можна брати на увагу лише його романи, бо це дасть неповне розуміння про його творчість, яку виражено і драматичними творами. А в тім подекуди доведеться обмежитись самими його романами.

Протягом п'ятнадцяти років, од 1906 до 1921, автор писав історію родини Форсайт. Перший роман з цієї серії під заголовком *The man of Property*, показує нам Сомса Форсайта, одну з підпор англійського громадянства. Він, володар і власник, втрачає свою жінку Ірену, свою найдорожчу власність. За другу ланку в цій історії було оповідання *The Indian Summer of a Forsyte*; в цім оповіданні за тему взято відвідування самотною і збіднілою, але вільною Іреною старого Джоліона Форсайта. Надалі Сомс, зі своїми розуміннями про власність, нагряпає на інші ідеали, бореться з ними. Його переможено. Далі йде його другий шлюб і народження дочки; це знову збуджує його власницькі гордощі. В третій книзі розповідається про історію шлюбу Ірени й Джоліона Форсайта. Згодом описано нещасне кохання Джона, Джоліонового сина, та Флер, Сомсової доньки. Закінчившись, історія Форсайтів відкриває епічну широчінь для нових тем.

Поряд з історією Форсайтів стоять романи Гелсуорсі: *Island Pharisees* (1904), *The Country House* (1907), *Traternity* (1911) та інші.

В одному з перших романів якийсь Шельтон, природою альтруїст, виявляє свої критичні здібності, зустрічаючись з Луї Ферраном, любим серцю заволокою й нігілістом (тип подарований літературі Локком), і визнає, що сучасне йому суспільство заперечує все варте уваги в житті. Воно віддає своє щастя за принцип гарного тону, за бажання бути за джентльмена або леди. Так стоїть справа і з Шельтоновою молодію. Заручини не доходять щасливого кінця, бо Шельтон не хоче підпадати під чужий йому світогляд.

Романи Гелсуорсі роблять вражіння шаленого нападу на англійське суспільство доби Вікторії. Це — критика, коріння якої тягнеться аж до Стерна й Руссо, критика, яка виголошує думку що лише в первісному стані можна любити людськість і бути за людину. Гелсуорсі в іншій формі повторює Велсові слова про те, що все — фаль-

шиве. Але тим часом, коли Велс каже про зовнішню, Гелсуорсі має на увазі якраз внутрішню сторону. Через це він і був найвпливовіший романіст, що випередили свою сучасність, як Мередіт та Бутлер.

Бутлерів вплив надто великий. 1872 року видруковано його утопію „Erewhon“¹⁾, що де-далі більше впливала на літературну молодь до того часу, коли почав писати Гелсуорсі. Бутлер свої романи спрямовував проти англійської родини, англійської церкви, англійського виховання. Критика нового часу додала й свого до початку Бутлером справи: на джентльмена, про якого казав Гелсуорсі, а Бутлер не зважувався казати, вона робила напади, намагаючись викрити в ньому звичайнісіньку людину.

Романи Гелсуорсі, революційні своєю присутністю, намагаються зруйнувати застигли життєві форми; англійське суспільство міцно додержувалося всіляких традицій, знаючи, що з порушення умовностей повстане безладдя. „Звичай в Англії подібні до звичаїв інших країн. Це лише напівістини. Наше виховання, поділ власності, наше шлюбне право, форми релігійного культу, наші в'язниці то що—непомітно відмінюються протягом часу; але шаблони надто не пругкі, вони лише домежно відмінюються. Дев'яносто відсотків людськості, що мріють про спокій та духовий комфорт, не хочать змін; їм треба твердої морали, незмінності, порядку в усьому; їм треба, щоб усі за правилами одружувались, розважались і молились так само, як і вони. Вони не мають духової рухливості й ненавидять усіх, хто думає. Решта (десять відсотків), що мріє про нове, в свою чергу ненавидить оті дев'яносто. Кожна партія видумала для іншої зневажливі прізвиська: філістер, буржуа, бунтівники-анархісти, нероби. Оттак ми й живемо. І кожен своєчасно пристає до будь-якої сторони. Але іноді ми займаємо місце посередині між ними й посміхаємось, дивлячись на цю гру“. І Гелсуорсі намагається протиставити оптимістів песимістам, представників світогляду „все гарно“ тим, хто вважає, що все погано. Закохана пара з початку роману „To let“ була-б щаслива; але вона одержала в спадщину світогляд своїх родин, отже й виникла катастрофа. Світогляд Форсайтів натрапив на інший, і між ними, виявилось, лежить неперехідне провалля. Може Форсайти самі собою люди й не погані, але вони застигли й їхній світогляд став за неправдивий, коли настали інші часи. Щось нове знищило розуміння хоч будь-якої власності—землі, грошей, людського тіла й душі.

Романи Гелсуорсі є зображення певної пануючої класи. Це зображення, це спостереження зроблено як найточніше. Але крім цього Гелсуорсі намагається дослідити також і загально людське й охоче офірує індивідуумом для колективу. Таким способом в історії Форсайтів за всіма іменами стоїть колективне існування міської буржуазії XIX століття в Англії. За Форсайтами стоїть буржуазія, Пендайси—типові представники партії торі, Далісони—інтелігенції, Карадоки—аристократії. Бажання дати типові зображення з'ясовує нахил Гелсуорсі зображувати негативні типи. Він остільки виявляє причини чинності своїх типів, остільки дбайливо змальовує їхні образи, що читач іноді жаліє їх або навіть їм симпатизує. Ця дбайливість, ця

¹⁾ Анаграма слова Nowhere—Наye.

невблаганна справедливість з'ясовують і той факт, що всі твори Гелсуорсі пройнято певною холодністю, і це вражіння підсилюють його стилістичні способи. Він сам їх називає „фотографічна метода“. Дієві особи та їхнє внутрішнє життя зображено найвибагливішими способами психологічного роману. Автор ніколи не стає між своїми героями і читачем; він воліє бачити духову драму своїх героїв, як глядач. Через це й дієві особи в його романах висвітлюється кожного разу з іншого боку, і це нагромадження допомагає утворити суцільне вражіння. Гелсуорсі уникає Велсовського способу психологічного з'ясування. Він дає вражіння за загальною сумою окремих, примушує своїх героїв викривати себе в словах, рухах і найчастіше в розмовах. Ця майстерність, уміння виявити людську душу оповіданням третьої особи, утворює вражіння безпосередности. Властива така майстерність і Джозефові Конрадові. Банальні, заязовані, здається іноді залишні слова мають особливий зміст, являють символ внутрішнього світу, світу пристрастей і душевної боротьби, що його виявлено через найдрібніші деталі. Слово або назва є відбиток цього незримого душевного світу.

Гелсуорсі стоїть поряд з Велсом та Бенетом, як відбивач своєї епохи, але його твори займають місце між абстракціями Велса та Бенетовими, що нагадують голандську живопись, творами. Він по-встає проти тієї цивілізації, що була до війни й по-війні. Його твори—художнє оформлення радощів і горя окремих осіб.

3. АРНОЛЬД БЕНЕТ

Арнольд Бенет написав цілий ряд романів: *The old Wives Tale* (1908), *Clayhanser* (1910) *Hilda Lesseways These Twain*. Решту його творів, як він сам одверто свідчить, написано для заробітку; отже, вони надто менше цікаві.

Перший з наведених вище романів є історія двох сестер. Перед нами відбувається все їхнє життя з початку й до кінця. На задньому плані—життя маленького провінціального міста. Одна сестра, Констанція, виходить заміж і лишається жити на батьківщині. Друга, Софія, від'їжджає до Парижу, де на тлі демімонду другої імперії відбувається її історія кохання. Сходяться сестри знову на батьківщині. Навколо все відмінилося—лише вони є ті самі. Як і їхня мати вони зберегли здоровий людський розум у всіх життєвих пригодах, почуття власної особи, інстинкт, через який не забруднило Софію багно в її оточенні. Вони назавжди є англічанки й провінціалки. Інші романи—це варіація тієї самої теми. Приміром, у „*Clayhanser*“ описано життя однієї крамарської й ремісницької родини. Героїня іншого роману Гільда Лесвейс, як і Софія, уникає катастрофи через особливості свого характеру. Це цілий цикл, що його поєднують єдність місця дії, єдність стилю, єдність методи: в зображенні провінціального міста переплутується трагічне з комічним, сірими фарбами намальовано крамарську родину, і все це стає за близьке читачеві завдяки реалістичному мистецтву автора.

В самій природі роману, в його поєднаності з життям своєї доби лежить основа того, що він ближчий до дійсности, аніж інші форми

літературної творчості. Життєве вчуття, життєві питання і відповіді на них, загалом явища, що—навіть, і не лежать в царині виключно естетичній,—відчувається в романі прикріше, ніж в інших творах. З такого погляду Бенет по-між наведеними чотирма авторами є єдиний наслідувач-реаліст. Закінчення доби, як спроба відкрити новий життєвий зміст,—властиве творам Велса й Гелсуорсі, чуже Бенетові. Закінчена ним реалістична традиція—це, в тісному розумінні, революційна зміна доктрини Золя. За властивостями Бенетового художнього темпераменту натуралізм у його романах є найбільше кінцева мета, а не спосіб. Реалістичні Бенетові твори збуджують читачеві лише вчуття, що вони правдиві. Від цієї правдивості він ніколи не ухиляється, щоби дати образ у душі Золя. Він реалістичний лише способами: нагромождування дрібних рисочок, деталей, епізодів утворює враження повне й суцільне. Він не уникає зображувати й перекручені сторони життя, але й це підлягає ретельному доборові вибагливого митця. Його світогляд—реалістичний: кохання й смерть, щастя й недоля—зображено з погляду даних дієвих осіб. І повна відсутність будь-яких натяків на довічне й надлюдське, заперечення містичних духових сторін, нагадує романи XVIII століття. Ось приклад з роману: *The old Wives' tale*: „ще трохи,—думала вона,—і я також ступлю на останню стежку. Навіщо-ж я жила? Де рація мого життя? Життєва загадка тягарем лягла на неї, здавалося—вона потопала в океані невимовного страждання... а за вікном, під сумним склепінням вечірнього неба, земна туга опанувала Софію.“ І жадного слова більше; мистець уникає всяких символів та міркувань. Нарешті й художній авторів темперамент є реалістичний. І знову згадуєш літературу XVIII століття, пройняту посмішкою над зображеною людськістю та по над людським щастям і лихом. Але посмішка ця не глузлива, а лагідна. В цьому розумінні можна сказати, що натуралістичної методи Бенет вживає лише як способу, що досягнуте в такий спосіб відображення дійсності, не являє собою його мети. Найбільше можна сказати, що він намагається відобразити романтику реального й дати її відчутти. Його твори пройняті почуттями того надзвичайного, що є в повсякденності. І якраз з цим лагідно-іронічним подивом перед романтикою повсякденності зображено всіх його героїв, їхні радості й скорботи, їхню велич і хиби, позитивні й негативні сторони їхнього життя. Що до зовнішньої форми його творів, то всі вони мають майже математичну точність у виборі й розпологові частин, в імпозантній єдності—вже зазначеній нами—місця, дії, стилю, дієвих осіб. Це є прикро виражена спадщина англійського реалізму, а також дальший розвиток англійського реалістичного романа, де, замість властивої англосаксонській традиції етичної волі (порів. Еліота й соціальний роман), виявляється подив незвичайної людини перед повсякденністю. Бенет, як мистець, розуміє, що речі, які містяться по-за художньою сферою, треба виражати в будь-якій іншій формі, хоча-б у журналістиці. А роман, „гарно написаний“, „що пориває читача“,—він вважає за вищу форму літератури, і читати його, на думку Бенета, не є звичайна розвага, а відкриває читачеві більше краси, більше пристрастей і більшої змоги відчувати, а ніж він знав до того часу. В його творах немає однобічної

переваги на бік психології. Його завдання — зображувати прекрасне, що лежить в основі всякого існування, — мусить знищити філософію, що порушує єдність його творів.

Чудо повсякденности, що про нього каже Бенет, властиве не лише сучасності, а й усім часам. Нерозв'язна таємниця життя є по-за межами часу. Инакшим шляхом ніж Велс, він в художній сфері конав те, що Велс міг зробити й довести краю, лише як публіцист. Бенет — один з найвидатніших майстрів романа XIX століття і не видосягає вершків мистецтва лише тому, що роман, кінець — кінцем, є та-кож обмежена форма творчости.

4. ДЖОЗЕФ КОНРАД

Перше вражіння від Конрадових творів це вражіння від авантурного роману. Цю літературну форму, улюблену в Англії може найдужче, ніж де-інде, форму, що по всіх перервах знову набуває собі прав під тією чи іншою машкарою, — відтворив Стівенсон 80-ми роками XIX століття. До початку письменницької діяльності Конрадової, що припадає до Стівенсоної смерті авантурного роману, змінено зовнішньо й внутрішньо. Конрад дав літературі морські оповідання. Він поширив утворені Стівенсоном рамці, вклав у своє мистецтво космополітичний елемент і цілком змінив авантурний роман поглибивши його, додавши до нього елемент символіки. Він вжив посередніх розмов, що допомагають зображувати дієвих осіб з погляду інших осіб і прекрасно засвоїв цю формально психологічну теорію. Цей новий композиційний спосіб ґрунтовно відмінює Стівенсонівського авантурного роману, що є тепер за художню форму, яка могла-б стати поряд з напівмертвим реалізмом. Твори Конрадові можна поділити на три великих періоди. До першого стосується: „Олмайєрова примха“ (1894) — оповідання про поступове падіння білого чоловіка, що одружився з дикункою, „Вигнанець з острова“ (1896). Далі йде „Негр з Нарцису“ (1898) і „Лорд Джім“ (1900), — оповідання про те, як людина через свою лякливність де-далі більше позбавляється цивілізації. Це чотири великих романи, що до них стосується й збірник оповідань „Тайфун“ (1903), зображують океан з його принадними чарами. В самотність океану, в яскравий блиск тропічних островів замандрували з власної волі, або шибнула доля занедбаних суспільством людей. Другий період Конрадової творчости починається від 1904 року романом „Ностромо“; в ньому розповідається про фантастичну південно-американську республіку, де люди далекі культури, де вибухають пристрасті, розпалені раптово набутими скарбами; цей період багатий на анархічні й революційні романи, приміром, „Таємний агент“ (1907), „З погляду Заходу“ (1911). В третьому періоді — роман „Доля“ (1914), історія Флори де-Барраль; далі йде „Перемога“ (1915) то що.

В творах Конрада помітно зміни стилістичного характеру: барвистий стиль першого періоду, найяскравіше помітний в „Негрові з Нарцису“, нагадуючи нестриманість французьких авторів, де-далі лагіднішає, стає ліричний, а згодом витриманий сухий. Розповідається спочатку першою особою, далі оповідання перетворюється на посе-

редне і досягає найвищого ступіня в романі „Доля“, що його розповідає моряк. Він розповідає про власні переживання, про переживання своїх друзів та інших осіб, отже, точка зору весь час змінюється, вишукано переплутуючись. Матеріал також змінюється, але наприкінці Конрадової творчості, як і спочатку, першорядну роль відіграє море, фігурують постаті, що є під впливом чужих культур, люди, які залежать від долі, що з боротьби з нею англо-саксонський скептицизм примушує їх виходити переможцями. Лише інтереси його переміщуються: він каже не про жертви, а про рятівників. Одночасно з цим набуває сили символізм, символічне сприйняття дієвих осіб. Ядро творів від цього не змінюється.

Конрад не визнавав ані філософію, ані науку за дороговказ романістові; цим він одмітний проти своїх сучасників Велса й Гелсгурсі і взагалі проти тенденційного роману ХІХ століття. Його аналітичні здібності заховано, він уникає абстракції. Він вважає мистецтво передусім за заклик до людських почуттів, отже він намагається досягти властивої різьбарству пластики, фарб живописи, магічних чарів музики. „Моє завдання, — каже він, — полягає в тому, щоб словами примусити читача чути, дотикатись і насамперед бачити. Тільки це — й нічого іншого“. Але в цьому полягає все.

Лише романіст своєю природою, що відчувається на своїй художній силі, на хистові оповідача, міг написати таку фразу, романіст, що вигадує оповідання й перетворює на вишукане закінчене ціле. Цей хист оповідати, що відповідає потребі в наявності напруженої дії, намалював нові шляхи для розвитку англійського роману, за єдину царину, якого до цього часу було зображення характерів біографією. Конрад, що його твори написано для небагатих, значно вплинув на розвиток нового англійського роману. Він найдужче підкреслює дію й ситуацію, іноді здається, що даний характер утворено як тло для них, отже його характери не являють собою жадної абстрактної ідеї, жадної доктрини, ані політичної, ані художньої. Це звичайнісінькі люди, які, проте, не є загальнолюдські типи. Конрад утримується від будь-якої похвали або огуди. Він діє на читача описом пригод, обставин, і так само далекий романтичної суб'єктивності, як і об'єктивних доктрин французького реалізму. Сприйняття життя, як стану чарів, надає його творам символічних, іноді таємничих фарб.

Конрадів реалізм, бо все-ж таки він реаліст, наближає його до російської літератури, так само як і його походження. З письменників, що на нього впливали, можна назвати Достоевського, поряд з Флобером. Всі його дієві особи, жертви пристрастей у перших його романах і рятівники в останніх, мають почуття одностайності, що наближає їх до людськості. Це шлях, яким ішов Достоевський. Суспільство, село, а особливо місто, не дають для цього відповідної просторіні; отже, Конрад здебільшого становить своїх героїв на палубу корабля, де можна зображувати людину як таку.

ЕКОНОМІЧНИЙ ОГЛЯД

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

У статті „Франція та СРСР”¹⁾ я зупинився на твердженні, що Версальська угода утворила для Франції нову економічну базу і що на цій базі скупчилися нові групи французького капіталу і утворили цілком нові економічні взаємини.

Перед світовою війною будучи банкіром цілого світу, в наслідок цієї війни сучасна Франція опинилась у великих боргах. Один зовнішній борг Франції перебільшує тепер 300 мільярдів паперових франків, що становить суму рівну майже 84 мільярдам франків в золоті.

З другого боку із країни — переважно сільсько-господарської, якою Франція була до війни, — вона в останні роки де-далі більше перетворюється на промислову країну, рівняючись з передовими промисловими країнами світу.

Сільське-господарство Франції дуже підупало, бо зменшилось населення підчас війни, що забрала із французького села 675.000 молодяку та залишила 500.000 калік. Крім того значна частина сільського населення перейшла до міста, так що за підрахунками деяких французьких статистиків сільському господарству Франції бракує 4 мільйони робітників.

Перед війною в селах жило 55%⁰ всього французького населення, а 1921 року — 53,6%⁰. Характерно: в сільському господарстві робило перед війною 44% населення, а після війни лише — 34%⁰. В звязку з цим сільське господарство Франції значно підупало порівняно з довійськовим станом.

Загальна площа посівної землі у Франції значно зменшилась. Середня площа посіву для 4-х головних хлібних культур становить 1904-1913 р. — 12,4 мільйони гектарів, а р. 1923 — 10,5 мільйони. Продукція цих 4-х культур становила до війни 160 мільйонів подвійних центнерів, а в 1923 р. 143 мільйони, при цьому за 1923 рік ураховуються так само дані, що відносяться до Ельзас-Лотарінгії, де врожай р. 1923 був біля 5 мільйонів подвійних центнерів.

Зменшилось так само і скотарство країни. Так, напр., кількість коней зменшилась з 3,8 мільйонів голів в 1913 р. до 3,0 мільйонів в 1923 році; великої рогатої худоби — з 14,8 м. до 13,7 мільйонів; овець з 16 до 9,9 мільйонів. Відповідно цьому підупала й продукція вовни, молока й т. и.

Ще більше знизилась продукція с.-г. культур, що потребують інтенсивного обробітку, як, напр., цукрового буряку, урожай якого виявився в середньому за останнє десятиріччя до війни 58 мільйонів подвійних центрів, а в 1923 р. — 32 мільйони.

За таких умов цілком природно, що Франція має потребу де-далі більше ввозити харчові припаси. До війни довіз чужої пшениці становив 10,3 мільйон. подвійних центнерів, а р. 1923 — 14 мільйон.; правда, довіз ячменю та вівса — зменшився, але кукурудзи та картоплі — значно збільшився. Взагалі - ж безперечним є, що сучасна Франція цією стороною стає що раз у більшу залежність від світового ринку, ніж перед війною, коли вона мала можливість майже цілком себе забезпечувати.

Після прилучення Ельзасу Франція стала великим продуцентом бавовняних виробів, що для них велику роль відіграє європейський ринок, але останніми часами Французька бавовняна промисловість пристосовується що раз більше до ринку колоніальних країн, оброблюючи низькі ґатунки бавовни. Тепер у цій промисловості працює біля 200.000 людей.

Розвиток шовкової промисловості у Франції дорівнює з довійськовим станом. Вивіз шовкових виробів за перші 7 місяців 1924 року складає 5,6 мільйонів кілограмів порівняно з 4,7 мільйон. кілограм. минулого року.

¹⁾ Червоний Шлях 1925 р. № 1-2.

Що-ж до Французької вовняної промисловості, то вона відчуває брак сировини. Тепер там є 2,29 мільйонів веретен і 58,800 механічних станків. Війна найбільше відбилася на льняній промисловості, яку було скупчено здебільшого в північній частині Франції, але тепер вона знову піднеслася: з 500.000 веретен на півночі працюють 450.000.

Особливо є характерний розвиток французької важкої промисловості після війни. З приводу цього треба сказати, що взагалі вся проблема світової політики визначається проблемами світового господарства.

Боротьба за сировину і боротьба за ринки збуту становить підвалину всіх світових конфліктів для сучасного імперіалізму. Тому ці питання, що викривають головні пружини французького імперіалізму, заслуговують на докладну аналіз.

В наслідок приєднання Ельзаса-Лотарингії Франція володіє найбагатшими в Європі покладами залізної руди і є перший продуцент заліза на європейському континенті. Цифрові дані, що стосуються до лотаринзького рудного басейну такі. Басейн той перебуває між Нансі і Люксембургом і має площу в 120.000 гектарів. Після басейна Верхнього озера в Сполучених Штатах лотаринзькі залізо-рудні поклади є найбагатші в світі, що мають у своїх надрах запаси залізної руди по-над 5 мільярдів тон. Р. 1913 продукція чавуну в Лотарингії становила $\frac{1}{5}$ всієї світової продукції¹⁾.

Одержавши в наслідок Версальської угоди — разом з лотаринзькою рудою могутній продукційний апарат у вигляді добре обладнованих, за останнім словом техніки, лотаринзьких металургійних заводів, сучасна Франція є третій в світі продуцент заліза, з цілком виразною тенденцією посісти друге місце на світовому ринкові, замість Англії і безпосередньо після Сполуч. Штатів.

Продукційні можливості — 67 лотаринзьких доменних печей — виявляються 4,5 мільйон. тон чавуну, а 27 бесемерівських конвертерів і мартенівських печей можуть довести свою продукцію до 2,5 мільйон. тон стали на рік. Продукція ця дала р. 1913 3.870.000 тон чавуну і 2.265.000 тон стали.

Продукція інших районів Франції становила р. 1913 5.207.000 тон чавуну і 3.687.000 тон стали²⁾. За даним Comité des Forges, — комітету залізопродуцентів, — що про нього мова буде нижче, — у його звіті за 1913 рік на терені сучасної Франції, додаючи сюди й Саарський басейн, продукція чавуну може бути доведена до 10 мільйон. тон., а виробництво стали до 11 міль. тон.

Дійсне виробництво французької залізної промисловості — тепер іще значно відстає від цієї максимальної можливості. Так, продукція чавуну у Франції протягом перших 8 місяців 1924 року становило 5.922.000 тон, а виробництво стали 5.342.000 тон.

Правда, що в жовтні 1924 року виробництво стали — 609.000 тон на 200.000 тон перебільшило місячне пересічне 1913 р., зате виплавка чавуну, що досягала 1913 р. пересічно 750.000 тон на місяць, — у жовтні 1924 р. дала лише 659.926 тон.

Ця неповна навантаженість залежить від проблеми збуту й проблеми постачання французької металургії — паливом.

Проблема збуту виробів французької металургії виглядає ось як. До світової війни французька металургія задовольняла, переважно внутрішній ринок. Французький експорт чавуну й стали не перебільшував в той час $\frac{1}{10}$ великобританського експорту. Англійський експорт чавуну й стали, взятих разом, виявлявся р. 1913 пересічно на місяць в 414.000 тон. Тепер спостерігається зовсім іншу картину: в той час, як пересічний місячний рівень для експорту виробів англійської металургії становив протягом перших десяти місяців 1924 року 325.000 тон, пересічна місячна цифра французького експорту за той самий час виявлялася у 236.000 тон. Крім того, поруч зі зменшенням експорту чавуну й стали з Англії, помічається збільшення протягом останніх років імпорту цих виробів в Англію, і англійська металургійна промисловість перебуває під все більшим натиском на внутрішньому й зовнішньому ринку — з боку Франції, що її експорт хутко зростає.

Цей зріст експорту обумовлюється в значній мірі невеликою місткістю внутрішнього ринку. Франція в цілому порівняно мало споживає заліза. До війни річне споживання чавуну становило у Франції 5,1 мільйон. метричних тон, а в 1923 році — 4,5 мільйон. тон. Проте, як споживання Англії уже в 1902 р. становило 7,8 мільйонів тон, Сполучених Штатів — 37, 5 мільйон. тон, а Німеччини — перед війною —

¹⁾ L'Information 18 листопаду 1924 р. передовиця — Le Bassin de la Minette Lorraine.

²⁾ Wirtschaftsdienst 14 листопаду 1924 р.

^{*)} Гіда.

18,6 мільйонів тон. До війни споживання на душу населення становило у Німеччині 226 кілограм, у С. Штатах — 312 кілограм, в той час як у Франції припадало 121 кілограм.

Звичайно, з часу світової війни, Франція все більше перетворюється в могутню індустріальну країну, але значне збільшення споживання заліза, як в середині країни, так і в колоніях, — процес затяжний, сполучений з дальшою реорганізацією всього виробництва країни. Крім того, такий безсумнівний факт, як відсутність у країні вільних капіталів, тепер так само є непоборне гальмо на цьому шляху.

Не тільки про такі велетенські проекти, як будова Транс-Сагарської залізниці, що має сполучити всі африканські володіння Франції. За умов сучасного безгрошів'я, доводиться лише мріяти, — але й ціла низка справді невідкладних підприємств в самій країні, через цей брак капіталів, чекає на свою чергу... Як одну із причин такого явища треба зазначити, що французька велика промисловість, що здобула за час війни великі прибутки, розмістила свої капітали не лише в Лотарингії й Саарській окрузі, але так само і в Чехо-Словаччині і в Польщі (В. Сілезія), було придбано значну кількість металургійних та рудникових підприємств.

Індустріялізація Франції, що набула після війни виключно широких розмірів, викликала, так утворення нових промислових ділянок, як і значне поширення тих, що вже існували. Це, з одного боку, збільшило вплив великих промислових кол і в першу чергу Comité des Forges — на загальну політику, а з другого боку, поставило на весь зріст справи збуту всієї тієї величезної продукції, що її не може спожити внутрішній ринок.

Проблема збуту тісно переплітається у Франції з проблемою палива. Хоч і багата на залізну руду Франція, але їй не вистачає вугілля. Ще до війни Франція добувала лише 65% потрібного їй кам'яного вугілля. Нині вона добуває ще менше всього лише 50% потрібної кількості ¹⁾. З приводу цього треба додати, що це має місце не зважаючи на те, що видобування вугілля досягло у Франції р. 1924 45 мільйон. тон, ц. - т. на 1 мільйон тон більше проти 1913 р.

Саме з огляду на це постачання паливом могутньо розвиненої французької промисловості, взагалі, і французької металургії, зокрема, деяким французьким економістам здавалося проблемою майже нерозрешимою. Цікаво буде додати, що досить відомий у нас економіст-географ С. В. Бернштейн-Коган прийшов навіть з приводу цього до таких висновків:

„Франція — країна вбога на вугіль і на людей, а тому, хоч вона й багата на руду, мрії її про те, щоб дігнати в промисловому розвитку своїх сусідів — Німеччину і Англію — марні, і Франції треба оглядатися швидче на такі країни, як Швеція, що мають власну промисловість, але експортують залізну руду в країни, що мають вугілля“ ²⁾.

Прогнозу цю цілком заперечується фактами й цифрами, що їх наведено вище. Але навіть для Бернштейна-Когана не лишився непомітним один із проявів процесу індустріялізації Франції. Він зазначає, що значно збільшилося у Франції за час війни використання водяної енергії:

„Якщо наприкінці XIX століття Франція мала всього 115.000 кіньських сил водяної енергії, то під кінець 1922 року повинно бути 2.500.000 кін. сил“ ³⁾.

Звичайно, вбогість Франції на вугіль і стаціонарний стан її народонаселення, що загострює питання про робочу силу, поставили на чергу важливе завдання вишукати нові джерела рухової сили. В країні, багатій на ріки, природно було шукати джерела цієї сили в гідралічній енергії.

Але біле вугілля — *la houille blanche*, — як образно назвали французи гідралічну енергію — не завжди, звичайно, може замінити чорний хліб промисловості — кам'яне вугілля, тим більше сухий продукт перегонки останнього — кокус, що є цілком незамінний для металургії. Постачання металургії кокусом вугіллям є майже найважливіше завдання французької економічної політики.

Природним поставщиком металургічного вугілля для Франції є Німеччина. Рейнсько-Вестфальська округа лежить побіч Лотарингії і з'єднана з нею такою могутньою водною артерією, якою є ріка Рейн. Це значно полегшує й здешевлює транспорт вестфальського кокусу в напрямкові до лотаринзької руди. Зв'язок, що є нині поміж лотаринзькою залізною рудою і вестфальським кокусом, можна зрозуміти з таких цифр: за перше півріччя 1924 року у Франції було спожито кокусу 4,7 мільйон.

¹⁾ M. Olivier. La politique du charbon 1914 — 1921. Paris 1922. Edition Felix Alcan, стр. 294.

²⁾ С. В. Бернштейн-Коган. Очерки экономической географии. Москва 1922. Государственное Издательство, стр. 175.

³⁾ Ibid. стр. 174.

тон, в тій кількості імпортного коксу — 2, 7 мільйон. тон або 58⁰/. Приблизно 90⁰/% імпортного коксу припадає на німецький кокс.

Згаданий вище звіт за 1923 рік — Comité des Forges, — таким чином формує цю залежність французької металургії від німецького коксу:

„Нам треба одержувати від Німеччини відповідну кількість коксу або вугілля, придатного для коксування. Ні вугілля, ні коксу ми не можемо одержати в іншій країні“.

Це прагнення французької металургії забезпечити своє вугляне постачання виявилось конкретно у відповідних пунктах версальської угоди, згідно з якими Німеччина мусить порядком репарації постачити певну кількість вугілля натурою на потреби французької металургії.

За версальською угодою, Німеччина повинна була постачити Франції 27 мільйон. тон вугілля на рік; із цих 27 мільйон. тон 20 мільйон. тон повинні були компенсувати собою ті 20 мільйон. тон вугілля, що були добутком французьких рудників, зруйнованих війною. Що-ж до решти — 7 мільйон. тон, то вони повинні були дорівнювати довійському німецькому експорту вугілля у Францію. На думку авторів угоди, Німеччина повинна була постачити Францію в розмірі $\frac{1}{3}$ потреби її в вугіллі¹⁾.

Без перебільшення можна сказати, що ці репараційні поставки натурою були для французької металургії, коли не основною суттю угоди, то однією з основних частин його змісту. Тим більше, що багатий Саарський вугляний басейн, що відійшов у розпорядження Франції (на 15 років) згідно з мировою угодою, — дає мало вугілля, придатного для коксування.

Відомий англійський економіст — Кейнс — у своїй книзі, що викликала широкий відгук²⁾, — доводив, базуючись на дуже поважних даних, цілковиту неможливість поставок з боку Німеччини зазначеної величезної кількості вугілля.

Справді ефективна поставка репараційного вугілля з боку Німеччини, протягом часу між підписанням мирової угоди і конференцією в Спа, — була в значно менших розмірах.

Comité des Forges висунув тоді проєкт негайної окупації Рурського басейну. Безпосередня експлуатація Рурського басейну обіцяла далеко більше зиску, ніж поставка репараційного вугілля.

Нині виплила на світ пікантна подробиця того, що було на конференції в Спа. Лойд-Джордж, в числі 7-ми умов, висунених ним для одержання Англією згоди на окупацію Рура, поставив вимогу, щоб Франція набувала німецьке вугілля за цінами англійського експортного вугілля.

Лойд-Джорджу пощастило таким способом зірвати конференцію. На цей-же час припадають ті лунки слова Лойд-Джорджа, що облетіли всю світову пресу: „We agree that we disagree...“ — гра слів, зміст яких полягає в тому, що коли ми, ц. - т. англійці, в чомусь згодні з французами, так це саме в тому, що в питаннях репараційних, ми з ними ніяк не можемо погодитися.

Постанова міжсоюзної репараційної комісії, ухвалена 9 січня 1923 року, констатувала більшістю голосів, проти одного англійського делегата, що Німеччина не виконала на 17⁰/% норми вугляних поставок; 16 січня французи і більшість відмовились одержувати вугілля звичайним чином і приступили до реквізиції.

Окупація Рура, переведена під впливом могутнього Comité des Forges, принесла останньому лише негативні наслідки. Перші 8 місяців окупації дали 2.036.000 тон вугілля замість 5.718.000 тон за той-же час минулого року. Навіть після того, як Німеччина припинила пасивний опір, стало ясным, що вся ця витівка потерпіла невдачу.

Після того, як методи звичайного примусу виявилися, як непридатні, Франції довелося здійснити найважливіші моменти Версальської програми в формі економічного співробітництва з Німеччиною. Тим більше, що Німеччина є для Франції не лише головне джерело палива, а й головний ринок збуту.

Наскільки великим покупцем відносно Франції є Німеччина, видно з такої порівняльної таблиці франко-німецького торговельного обігу (за перші 6 місяців³⁾):

	1913 р.	1923 р.	1924 р.
	(в мільйонах золотих франків).		
Німецький довіз до Франції . . .	1068	588	261
Французький довіз до Німеччини .	866	622	569

¹⁾ M. Olivier op. cit. стор. 219.

²⁾ Maynard Keynes The economic consequences of The peace.

³⁾ Торговий Бюл. Берлінськ. Торгпред. 1924 р. № 52.

В той час, коли до війни Німеччина, будучи одною з індустріальніших країн світу, більше ввозила до Франції, ніж вивозила звідти, то тепер, навпаки, — Франція ввозить до Німеччини більше, ніж одержує звідти. Збільшення це залежить, головним чином, від лотарінзької металургії.

Як було вже зазначено вище, на підставі даних Comité des Forges на території сучасної Франції, включаючи сюди й Саарський басейн, продукцію чавуну можна довести до 10 мільйон. тон, а виробництво стали до 11 мільйон. тон. В той самий час внутрішнє споживання чавуну у Франції доходить максимально до 5½ мільйон. тон. При повному навантаженні підприємств у сучасній Франції виробництво чавуну мусило-б дати лишків біля 5½ мільйон. тон, що їх треба було-б розмістити на світовому ринкові. Головним таким ринком розміщувати залізні напівпродукти є Німеччина, що з нею Ельзас-Лотарінгію зв'язано в господарчому відношенні найтіснішим способом.

„Після того, як мирова угода розшматувала німецьку господарчу округу, Франція придбала в анексованих нею округах виробничий апарат в цілому, але не придбала тих можливостей збуту, що їх мав раніше цей апарат“. Такими словами передова „Франкфуртської газети“ характеризує становище, що утворилося для французької промисловості¹⁾.

Творці версальської угоди подбали про те, щоб забезпечити цей „природний“ зв'язок поміж лотарінзькою промисловістю й німецьким ринком. Ст. 68 цієї угоди надавала права певним контингентам лотарінзької промисловості безмитового довозу до Німеччини терміном на 5 років з часу чинності угоди. Контингент залізної руди, що підпадає безмитовому довозу, дорівнювався — 3,2 мільйон. тон, контингент заліза і стали — 1,3 мільйон. тон.

Термін цей, передбачений ст. 68 версальського трактату, закінчився 10-го січня 1925 року. Одночасно з цим затвердження плану Давеса на Лондонській конференції, що закінчилася 20-го серпня 1924 року, прийняття лондонських актів у палаті та сенаті у Франції голосування відповідних законів в німецькому рейхстазі, зробили план Давеса легальною формою покривати репарації; до того, якщо, з одного боку, французькому прем'єру Ерію пощастило досягнути продовження на весь час чинності плану Давеса що до поставок натурою, то, з другого боку, Німеччині у виконанні нею вугляних репарацій, надано досить значної волі.

Таким чином, тепер як, у справі контингентування вивозу продуктів лотарінзької промисловості, так і в справі нормування вугляних поставок із Німеччини, ц.-т. в двох найважливіших галузях — збуту й вугляного постачання французької металургії, Франції доводиться мати діло з рівноправним німецьким контрагентом.

Справа збуту для залізної й особливо для сталєвої промисловості набула нині характеру життєвого значіння не лише для однієї французької промисловості. Справа в тому, що світовий ринок стали перебуває нині в стані гострої депресії. Після світової війни збільшилась пропускна здатність європейської й американської сталєвої промисловості, а поруч зменшилися й потреби світового ринку, а тому й постерігається гостра конкуренція й зниження цін. Це останнє, в свою чергу, спричинилося до того, що закрито було низки підприємств майже у всіх країнах. Стан сталєвої промисловості краще всього характеризується такими даними, що показують кількість бездіяльних доменних печей²⁾.

	Англія	Франція	Бельгія	Люксемб.	Сп. Штати
Разом існує	284	219	56	41	416
з них працювали:					
в квітні 1924 р.	194	136	47	35	230
„ травні „ „	191	135	47	31	114
„ червні „ „	180	135	48	31	161
„ липні „ „	174	133	49	—	144
„ серпні „ „	173	133	—	—	151

В наведеній таблиці немає даних, що до німецького доменного виробництва, але, за німецькою пресою, відомо, що німецька сталєва промисловість за останній час працювала лише з частковим навантаженням. Крім того, відомо, що обігові засоби, які вона має в своєму розпорядженні, були до останнього часу досить обмежені.

¹⁾ Frankfurter Zeitung, 24 грудня 1924 р.

²⁾ Wirtschaft und Statistik, 1 жовтня 1924 р.

Дані, що до англійського доменного виробництва, є найкращою ілюстрацією до зазначених вище обставин, а саме, що англійській сталевій промисловості доводиться захищатися від упертої конкуренції континентальних країн, і, в першу чергу — Франції, які збільшують свій вивіз сталевих виробів до Англії.

В кращому стані перебуває сталєва промисловість Сп. Штатів, бо вона менше залежить від зовнішніх ринків, ніж сталєва промисловість європейських країн. Так, наприклад, в 1923 році Англія вивезла біля $\frac{1}{3}$ своєї продукції стали, а Сп. Штати всього лише 5⁰/₀. Проте, треба зазначити, що навіть у цій країні, не зважаючи на колосальне поширення її виробничих можливостей, що перевищили довійський рівень на 42⁰/₀, експорт її сталєвої продукції становить лише 81⁰/₀ кількості 1913 р. Таким чином, для Сп. Штатів вихід на зовнішні ринки є дуже актуальна проблема.

Що до Франції, то стан її сталєвої промисловості є незрівняно більше сприятливий, ніж англійської. Правда, Англія поки-що посідає, не зважаючи на кризу збуту, перше місце в Європі, але вже серпневі цифри минулого 1924 р. показують, що сучасний її стан дуже невпевний: в той час як продукція стали в Англії становила 536 000 тон, французька продукція досягла 282.000 тон. Проте, дальший розквіт французької сталєвої промисловості обумовлюється цілком можливістю її експансії на зовнішні ринки і, насамперед, на німецький ринок.

Існування цієї боротьби за ринки по-між головними країнами — виробниками стали, утворює потрібні передумови для міжнародного об'єднання в цій галузі промисловості для регулювання виробництва й для розподілу світового сталєвого ринку. Тим більше, що цьому майбутньому міжнародному об'єднанню запобігає картелювання в національному масштабі, що нині має місце майже у всіх головних країнах, де виробляється сталь.

Найменше цей процес — картелювання — виявляється в Англії. На з'їзді представників гірничої та металургійної промисловості, що відбувався на початку 1924 року, в Лондоні, власне, на це було звернено увагу, як на головну хибу в боротьбі за ринки. Тому окремі промисловці пропагують ідею об'єднання англійської сталєвої промисловості в національному масштабі¹⁾.

В Сп. Штатах ще до війни утворився надзвичайно міцний концерн „United States Steel Product Co“, що об'єднує майже всю сталєву промисловість країни.

Подібний концерн в сталевій промисловості мав місце перед війною і в Німеччині. Концерн цей „Stahlwerksverband“ після війни розпався. Лише оце, в останній час, 3-го листопаду 1924 року, всі німецькі виробники сировинної стали об'єдналися в „Rohstahlverband“. Синдикат цей об'єднує 95⁰/₀ всієї німецької сталєвої промисловості. Спочатку цьому об'єднанню надавалося роля так зван. „Preiskartell“, тоб-то картелі, що дуже поширена в Німеччині і регулює ціни на внутрішньому ринку. Проте, як випливає з відомостей, опублікованих цим синдикатом, мета, поставлена ним, далеко ширша, а саме — він прагне здобути від уряду підвищення митних тарифів на сталь, що імпортується, і урегулювати виробництво відповідно до потреб ринку. У Франції цей процес концернування порівняно недавнього походження, зате він охоплює всю французьку важку промисловість; він почався безпосередньо після війни і особливо енергійно провадився в 1919 — 1920 р.р. Об'єднання французької важкої промисловості — „Comité des Forges“ — перебуває під керівництвом 5-ти великих металургійних фірм, що з них кожна своєю структурою є концерном, який володіє як вугляними копальнями та доменними печами, так і металообробними заводами.

Серед французьких підприємств, що значно розвинулися за останнє 10-тиріччя, на першому місці стоять підприємства Шнейдер-Крезо. В той час як в переможених країнах військова промисловість після Версальського миру повинна була сильно скоротитися, в країнах „переможців“ ця галузь промисловості значно розрослася. Особливо показовим, що до цього, є розвиток французької військової промисловості і, в першу чергу, підприємств Шнейдер-Крезо. Якщо підприємства цієї фірми в довійські роки стояли далеко позаду підприємств Крезо, то в останній час вони посіли одно із перших місць серед велетенських промислових об'єднань Європи. Підприємства Шнейдер (назву Крезо вони беруть від міста Creusot, де перебуває осередок збройних заводів цієї фірми) уже в довійський час далеко вийшли за межі Крезо. Уже на той час вони виробляють в Гаврі поруч артилерійських знарядь — автомобілі; в Champagne sur Seine — електромотори й силові установки; в Chalon sur Saône — мостові залізні конструкції.

¹⁾ Financial New, 4 листопаду 1924 р.

Але міжнародна експансія Шнейдерів веде свій початок від військових прибутків. Підчас війни Шнейдери утворюють собі вугляну базу в Кампінському басейні (Бельгія). Безпосередньо по війні вони починають скуповувати секвестровані французькою владою німецькі підприємства в Ельзас-Лотарингії. Далі Шнейдери починають пролазити в держави, що наново утворилися на території колишньої Австро-Угорської монархії. Уже 1919 р. вони захоплюють металургійні підприємства Шкоди в Пільзені (Чехо-Словаччина); далі під контроль Шнейдерів підпадають металургійні підприємства польської „Huta Bankowa“. Спільно з англійською групою Вікере, Шнейдери утворюють в Польщі „Т-во виробу військового приладдя“.

З початку 1920 року за ініціативою Шнейдерів утворюється банк — „Union Européenne Industrielle et Financière“, що фінансує дальше захоплення нових держав. Слідом за цим одно по однім скуповуються підприємства: — залізо-обробні заводи в Празі, копальні, металургійні й сталеві заводи в Чехо-Словаччині. Р. 1923 Шнейдери домагаються у репараційної комісії дозволу будувати в Будапешті гавань і нафто-очисні заводи. Р. 1923 через посередництво згаданого вище „Union Européenne“ Шнейдери здобувають вплив на австрійський банк „Escomptgesellschaft“. В цьому-ж році спільно з іншими французькими товариствами і польським торгово-промисловим банком — Шнейдери стають до спорудження морського порту на польській території в Гдині біля Данцігу. Гавань ця, що її торгово-промислової веретви Польщі виставляють, як майбутнього конкурента Данцігові, буде по суті морською базою Франції на Балтицькому морі.

Опанувавши Шнейдери зазначений вище „Escomptgesellschaft“ вони стали в безпосередній дотик з концерном Стінеса. Крім цього, є й інші безпосередні пункти дотику поміж обома величезними концернами. При збільшенні капіталу австрійського металургійного т-ва „Alpine Montangesellschaft“, де Стінес (в особі його нападків) відіграє керівничу роль, значну частину акцій було передано Шнейдерам. Далі, як свідчать недавні відомості, група Шнейдерів і Стінеса спільно контролює залізо-виробничі заводи, вагоно-і судо-будівельні підприємства в Угорщині, а також букарештські т-ва виробу алюмінію.

У зв'язку зі зростом спільності деяких інтересів обох велетенських концернів стоїть зближення поміж обома групами, що відіграють керівничу роль в пересправах про утворення франко-німецької, а потім і всеєвропейської сталєвої картелі, що тепер провадиться.

Перед світовим капіталізмом, що не залічив ще своїх ран по війні, загалом стоїть дилема: або вести далі жорстоку конкуренцію, або стати на шлях міжнародного погодження. Зокрема для французької великої промисловості міжнародне погодження, а особливо погодження з німецькою великою промисловістю, є розв'язанням проблеми не лише збуту, але й вугляного постачання її металургії.

Треба сказати, що тут мова йде про погодження не в одній якійсь галузі промисловості, а в усіх галузях великої промисловості — металургії, гірничій й хемічній промисловості. Остання, користуючись продуктами коксування, дуже залежить від гірничої промисловості. Тим більше, що взаємне просякнення й об'єднання в концерни цих обох галузей промисловості набрало великих розмірів в обох країнах. Так, наприклад, в Німеччині спостерігається об'єднання хемічної промисловості з концерном Круп-Отто-Вольф. У Франції хемічна промисловість щільно з'єднана з концерном Шнейдер-Крезю.

Потреба погодитися з німецькою важкою промисловістю обумовлюється такими завданнями, що стоять перед французькою економічною політикою: 1) утворити з Німеччиною такі зв'язки, при яких-би Німеччина зробилася для французької металургії й хемічної промисловості поставщиком дешевого вугілля й різного роду сировини та напівфабрикатів, 2) знайти в Німеччині збут для французької промисловості, бо внутрішній ринок не може спожити всієї продукції.

Вище було зазначено про ту залежність, що є поміж лотаринзькою рудою і вестфальським кокусом. З другого боку, Німеччина, що втратила в наслідок війни 79,5% свого добутку залізної руди, відчуває немалу потребу в лотаринзькій руді, що відрізняється, порівняно зі шведськими та іспанськими рудами, своєю дешевиною та високими паливними властивостями. Якщо до цього ще додати, що королі лотаринзької промисловості, серед яких перебуває De Wendel, вклали значні капітали в Рейнсько-Вестфальські металургійні й рудникові підприємства, то стане цілком зрозумілою фраза органу німецької важкої промисловості¹⁾, що справи лотаринзької залізної промисловості є тією віссю, навколо якої обертаються французько-німецькі

¹⁾ Rheinisch Westfälische Zeitung, 18 листопада 1924 р.

пересправ про торговельну угоду, що нині відбувається. Розв'язання - ж цих справ неподільно сполучено з угодою поміж французькою й німецькою важкою промисловістю, що врешті веде до утворення франко-німецької картелі.

Ця можливість картелювання французької й німецької важкої промисловості викликає в Англії велике занепокоєння. Справді, якщо франко-германська картеля стане здійсненим фактом, то до неї приєднається важка промисловість низки країн — Бельгії, Люксембургу, Польщі, Чехо-Словаччини. Франція опиниться тоді в ролі гегемона на всю важку промисловість континенту.

Як було зазначено вище, англійська металургійна промисловість мала останніми часами сильну конкуренцію з боку Франції. В наслідок утворення континентальної картелі англійці побоюються зміцнення цієї конкуренції. Конкуренція ця може тим більше відчуватися Англією, що американська сталюва промисловість витискує із англійських колоній фабрикати метрополії. Сучасний консервативний уряд Англії вирішив боротися проти цього заповнення американськими виробами колоній, утворюючи, так звану, „імперську перевагу“, ц. - т. охороняючи колонії митним бар'єром.

Боротьба - ж з континентальною картеллю, яка утворюється, є складніша справа. Те, що вістря цієї картелі буде скеровано проти Англії, а не проти Америки, видно з ось чого. На наших очах відбувається процес, так званої, — „морганізації“ Європи. Німецька промисловість перебуває в значній залежності від Морґана, через посередництво якого вона одержує значну частину своїх промислових кредитів. Після того, як Крупні було дано велику позику в Сп. Штатах, другий король Рейнсько-Вестфальської промисловості — Фріц Гілен лише недавно одержав там позику на 12 мільйонів доларів. Можна ще відзначити, що Rheinisch Westfälisches Kohlen Syndicat одержав там-же кредит в 5 мільйонів доларів. Очевидно, підчас одержання всіх цих кредитів не обійшлося без прямої чи побічної участі банкірської групи Морґана.

В особі того самого Морґана американський капітал де-далі більше просякає у Францію. Протягом 1924 року Франція одержала у Сп. Штатах дві державних і чотири залізничних позики. Якщо до цього додати, що Морґан бере значну участь у заганому вище американському концерні „United States Steel Produkt Co“, то цілком стане зрозумілим, що конкурентну діяльність майбутньої континентальної картелі скерується не проти американського концерну.

Перед лицем американської конкуренції і фактом утворення континентальної картелі не виключається можливість, що англійська металургія примушена буде скласти угоду з континентальною картеллю, що перетворить останню у всеєвропейську картель.

Крім того, сама континентальна картель повинна перебороти немало ще перешкод на шляху свого утворення. Як зазначено було вище, базою для утворення цієї картелі повинна стати угода поміж французькою й німецькою важкою промисловістю, цб-то поміж Comité des Forges й Рейнсько-Вестфальським об'єднанням важкої промисловості. Міжнародно-правовою основою цієї угоди повинен стати торговий договір поміж Францією й Німеччиною.

Ця угода поміж важкою промисловістю обох країн, що має, очевидно, значіння підготовчої роботи для складення франко-німецького торгового договору, по суті далеко виходить за межі договору. Картелювання виробництва й розподіл сфери збуту — це, до утворення майбутньої міжнародної картелі, є організаційним вирішенням питань, що розв'язуються встановленням митних тарифів.

Франко-німецька картельна угода стоїть перед фактом загостреної боротьби, що має місце тепер. Виявом цієї боротьби є таможенний конфлікт поміж Францією й Німеччиною. Конфлікт цей стався у зв'язку з продовженням виключних тарифів для Ельзас-Лотарінгії, що їх заведено версальською угодою.

Французький уряд з самого початку пересправ, що почалися ще в жовтні 1924 року, настоював, щоб виключний митний режим для Ельзас-Лотарінгії було продовжено після 10 січня 1925 р., коли скінчився термін, після якого країни Антанти перестали користуватися в Німеччині однокорисними найбільшими пільгами. Німецький уряд рішуче відмовив і до цього часу відмовляє Франції у цій вимозі. Проекта, так званого *modus vivendi* — тимчасової договірної угоди, в якому Франція пропонувала мінімальні ставки свого тарифу відносно деяких німецьких товарів, так само було відхилено представниками німецької великої промисловості.

Головний розрахунок німецьких промислових кол полягає у тому, що наслідки бездоговірного стану тяжко відібуваються на французькому експорті, в наслідок чого їм пощастить швидче досягти сприятливих для себе умов при остаточній торговій угоді.

Нещасливе закінчення світової війни не розбило німецьку велику промисловість, навпаки, воно влило в неї нові сили: — за віддані Франції підприємства магнати Рейнсько-Вестфальської промисловості одержали повноцінними франками. Дехто з них, що не зуміли продати своїх підприємств французам, одержали від німецького уряду „допомогу на відбудовання“.

До франко-німецьких пересправ королі німецької великої промисловості приступили, очевидно, з повною свідомістю своєї сили. Як зазначено було вище, Крупові й Тісену дано було значні кредити в Америці. В достатній мірі ними було обраховано підчас пересправ хисткий стан господарчих позицій Франції і те цілком виключне значіння, що його має Німеччина, як головний ринок збуту і головне джерело вугляного постачання французької металургії.

Фріц Тісен недавно повідомив через пресу (саме в Віденській газеті — *Neue Freie Presse*), що будь-яке погодження з Францією в сучасних умовах неможливе¹⁾. Навряд чи доводиться додати, що подібні чутки поширюються в пресі з певною метою — зробити натиск на французів і примусити їх бути більше згідливими як в торговому договорі, так і в умовах утворення франко-німецької картелі.

Головне, чого прагнуть німецькі промисловці, це — змінити французьке митне законодавство й утворити для Німеччини найсприятливіші умови. Про потребу еволюціонувати в цьому напрямку зазначає в своїй останній праці — стразбурзький економіст — Лауфенберг²⁾.

Такі засоби політичного примусу на Німеччину, як окупація Рурського басейну (і Кеннської зони), що ще й досі продовжується, виявили себе до цього часу непридатними. Шлях економічної угоди з Німеччиною є єдиний шлях у сучасному стані: його настирливо вимагають інтереси французького експорту і вугляного забезпечення французької металургії.

Я. Шик

¹⁾ The Economist, 3 січня 1925 р.

²⁾ H. Laufenberger. L'industrie de la Lorraine desannexée et la France. Edition Berger - Levrault. Paris. Strasbourg 1924.

НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

ХАРКІВ

ПЕРША ВСЕУКРАЇНСЬКА КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ 28 — 31 ТРАВНЯ 1925 Р.

Пізнання краю, в розумінні його обсягу від мікркосмосу, від своєї малесенької округи (свого хутора, чи села, то - що) до всесвіту, концентрично можливо лише на вивченні тієї чи іншої окремої речі, напр., окремої рослини, або звірини, на вивченні її впливу на дальші кола оточення в марксівському освітленні з діалектичного погляду, — оце є ґрунтовне завдання справжньої краєзнавчої роботи, якій і було присвячено Першу Всеукраїнську Краєзнавчу Конференцію, що 28 — 31 травня відбулася в Харкові.

Вона виявила, що краєзнавча ідея охоплює що - далі ширші кола робітництва, селянства, молоді, учительства, селянської інтелігенції та наукових дослідувачів. „Краєзнавство, — каже Дубняк, що виступав на Конференції, — стає за могутній громадський, політичний рух, воно стає за базу планового державно-економічного будівництва, стає на чільне місце в системі нашої шкільної освіти“. Вона виявила також, що вже існують численні краєзнавчі організації (музеї, гуртки, осередки), хоча інколи там десь далеко від центру, але освітлюють свою країну яскравим світлом і заслуговують найвищої уваги.

Краєзнавча робота має ще зовсім недовгий вік на Україні; принаймні вона — ще немовлятко. Але в РСФРР вже відбулись і краєзнавчі з'їзди, й конференції, й наради всесоюзного, окремої республіки, краєвого, окружного та районного значіння. Що - ж до УСРР, то вона мала лише губерніяльний з'їзд пролетстудентства в справі краєзнавства, та Секцію краєзнавства, зовсім невеличку кількістю працівників та визначеним для неї часом на Всеукр. з'їзді продукційних сил (наприкінці 1924 р. у Харкові). Але робота йшла в глибинах — та на місцях, в товариствах, осередках та музеях. І в таких зовсім нечисленних наукових центральних установах, як науково-дослідчі катедри ІНО, то - що, — тим доцільним, справжнім шляхом, який виявлено, лише в квітні в Москві на краєзнавчій нараді, скликаній Тимірязевським Інститутом. А саме: краєзнавство є вивчення продукційних сил та продукційних взаємин країни.

Ось на цій Конференції ми й почули багато

дечого цікавого й про Дніпробудівництво, і про ґрунти степу й лісостепу, і про вплив війни й революції на українське село і про новий побут і т. и. А саме найважливіше — про те, що краєзнавство вже є громадський рух, який зворушує питання величезної ваги: і про електрифікацію села, й лікнеп, і знищення соціальних хоріб і т. и.

Відкриття конференції було 29 травня увечері о 7 годині в Ветеринарному Інституті. Через те, що на Конференцію запрошено було лише представників тих організацій, де йшла вже краєзнавча робота, з'їзд був нечисленний: зібралось усього 75 делегатів. Після вибору членів президії, — керівничих і почесних, — Конференція приступила до праці. Перш за все було заслухано декілька привітань, що їх одержана була значна кількість, спершу писаних (надісланих телеграфом — від Рос. Акад. Наук, від Наркомосу РСФРР т. Луначарського, від Інституту ім. Тимірязева й инш., а потім від присутніх на Конференції — зам. Наркомосвіти т. Солодуба та секретаря ВЦВК т. Буценка. Тов. Солодуб підкреслив велике значіння краєзнавства в загально-господарському будівництві радянської країни; Конференція має бути за першу ластівку в організації планової систематичної роботи в справі краєзнавства на Україні.

Спочатку було заслухано доповідь т. Буценка „Радянська влада, народне господарство й краєзнавство“; вона викликала жваву дискусію, особливо у делегатів з місць. Ось у стислому вигляді цей доклад. „Жовтнева революція, каже тов. Буценко, розкріпачила не тільки робітників та селян від експлоатації та буржуазного ладу, вона розкріпачила також і науку від ідеалістичного світогляду, від старої буржуазної ідеології та буржуазної політики, що мала класовий характер в інтересах пануючого капіталу.

Радянська республіка, перш за все будується на основі широкої самодіяльності мас. І нині, на 8 - му році пролетарської революції, помічається велика ініціатива широких трудящих мас нашої країни в галузі відновити народне господарство, підвищити продукційні сили країни.

Дальше відродження та розвиток народного господарства й радянського будівництва, повинні йти плановим шляхом. Для цього треба уважно вивчати окремі галузі господарства в країні і всі його елементи. До цієї праці й закликає Радянська влада пролетарську науку, щоб наукові та громадські сили з'єдналися для культурного та громадського будівництва нашого життя.

Тов. Буценко зазначає, що краєзнавство — це одне з найважливіших завдань відродити наше господарство, яке може відбутись лише по певному й точному обліку всіх природних багатств і всіх продукційних сил країни.

Але підходити до цього треба зовсім з новими поглядами, треба й цілком розірвати з старими методами краєзнавства, які тільки мали своєю метою захистити інтереси буржуазії. Треба до краєзнавства притягти широкі робітничі-селянські маси й тим самим використати знання населенням місцевості, природи та инш. Також треба направити краєзнавчу роботу в галузь вивчати побут самого населення; за оснвні передумови правильної краєзнавчої роботи тов. Буценко вважає такі. По-перше — матеріялістичний підхід як до окремих елементів роботи, так і до краєзнавства в цілому. По-друге — природничі досвіди, вивчення продукційних сил країни, стану промисловості й т. и. По-третє — використати в краєзнавчій роботі найширше сільську інтелігенцію, а в робітничих районах — технічний персонал, втягувати до цієї роботи громадські організації на місцях, студентство, то-що, й по-четверте — популяризація нашої дослідчої роботи та її методів до розуміння широких кол населення.

Тов. Буценко торкається взаємовідносин між краєзнавством та роботою в справі районування республіки, кажучи, що перехід на нову трьохступневу адміністраційну систему вимагає особливої краєзнавчої роботи і Радянська влада проведе його на підставі обліку всіх місцевих умов за даними краєзнавчих організацій, то-що.

Національне будівництво республіки, також повинно зацікавити краєзнавчі організації. В Радянському Союзі ми вперше підходимо до правильного вирішення національного питання і лише завдяки краєзнавчій праці ми зможемо поглиблювати питання національного будівництва і, зокрема, дальше виділення самостійних адміністративно-територіальних одиниць.

Кажучи про практичну роботу краєзнавчих організацій, тов. Буценко зазначає, що до роботи в них треба притягти широкі громадські організації, ВУЗ'и, музеї, КНС, комсомол, учительство й т. и. Завдання краєзнавства дуже велике і його слід по мірі сил виконувати, популяризуючи в широких колах його значіння.

Потім секретар Оргбюра в справі скликання

Конференції тов. Лазаріс зачитав інформацію про „Сучасний стан краєзнавства в СРСР“. Тут коротенько намічено роботу сучасних краєзнавчих установ (з яких доповідач найбільш зупинився на Вищому Інституті Краєзнавства ім. Тимирязева), що в останні часи вже пішли належним шляхом: вростати в широкі кола робітничі-селянських мас, найщільніше звязуватись з краєзнавцями на місцях і, таким чином, зробити краєзнавство цілим рухом, щоб виявити і наші багатства й наші продукційні сили.

Підкреслив тов. Лазаріс, і те, що широку студентську масу вже охоплено цим рухом і можна доцільно використати для великої краєзнавчої роботи.

В цій частині з доповіддю погоджувались майже всі учасники в дискусії з приводу її. Але та частина, де тов. Лазаріс, почав загальною нищити усю роботу (величезну й значну, потрібну й для сучасних фахівців) старих краєзнавців-дослідувачів та вчених, викликала відповідь, дуже важливу для справжнього розуміння взаємин минулої науки та сучасної. Тут дуже яскраво говорили проти хибних тверджень тов. Лазаріса й акад. Багалій, пр. Яворський і пр. Яната, і пр. Шарлемань й ще багато представників з місць. В цій дискусії виявлено важливе для краєзнавця й нової течії, нової формації питання: зв'язок з минулим є невідмінний; сучасне можливо зрозуміти й повернути на належні нові шляхи лише після вивчення того, що було в минулому. Звідсіля потреба вивчити старий побут, до якого й в останні часи чимало молодих краєзнавців ставилось дуже негативно. Таким чином, ця доповідь викликала дуже важливий наслідок — виявлено одно з головних, основних питань сучасної методології краєзнавства, чому в дальшому Конференцією присвячено було чимало часу й уваги.

Після цих двох докладів пішли повідомлення про працю на місцях, спершу у Харкові. Спочатку заслухано інформацію пр. Ветухова, голови Етнолог.-Краєзн. Секції Н. Д. К. І. У. Культури, про роботу цієї молоді організації, про те, як вона підходила до наукового самовизначення у краєзнавчій галузі в зв'язку з етнологією та методологією. Яку намічено (а частково вже й пророблено) науково-популяризаційну працю (випуск відповідних брошур, „Екскурсійної бібліотеки“, спроби „Довідного бібліографічного покажчика“). Як організовано підготовку студентської молоді при Секції до наукової та інструкторської праці. („Семінар підвищеного типу“; його організація й праця). Що зробила Секція для пропаганди, а подекуди і для агітації краєзнавства в Іновському краєзнавчому очердку на науковій підставі. Яку участь взяла Секція у підготовчій роботі до Конференції. Про доклади (5), для зачи-

тання на конференції, — що про них мова нижче. Ось коротенький зміст та напрям роботи Етнол. — Кр. Секції в галузі, т. зв. „гуманітарних наук“. Що до природничих, про це доклад надав проф. Тарнані (читав т. Стахорський) голова, так званого, „ІРЕ“ (цеб-то „Инст. Распростр. Естествознания“), що вже два роки веде свою роботу в 2-х напрямках — науковому та популяризаційному.

Потім пішла ціла низка інформацій з інших округів (Маріуполь, Київ, Чернігів, Полтава, Катеринослав, Запоріжжя, Волинь, Донеччина й інші). Вони розгорнули картину великої праці на місцях. Зупинимось за браком місця лише ще на 2—3 інформаціях, напр., тов Коваленко (з Маріуполя) розповів, яку складну й жваву краєзнавчу роботу в справі вивчати багатств Донецчини провадить він, та невелике коло його співробітників й в справі виявити геологічні багатства (карта) й дослідити в рибальстві й т. и., все це збирається вже до Маріупольського музею й там систематизується. Тов. делегат з Миколаїва теж зробив цікаву доповідь про готові там до друку краєзнавчі праці, про величезну збірку революційних пісень, що вже частково використано у Харкові (т. Капустянським).

І тут є музей місцевого краю. Величезна робота провадиться й на Волині, про яку повідомило нас аж троє місцевих працівників, що так яскраво відкрили, які багатства природничі є в цьому краї й яка велика численність, здобутих тут, матеріялів зібрано в зовсім своєрідному („єдиному“) Волинському музеї; як доцільно, тут зорганізовано наук.-дослідчу роботу; які цінні праці готуються до друку. Про цю працю ще треба-б довго говорити...

Д. І. Яворницький в своїй цікавій доповіді про Катеринославщину, оповідає нам про працю краєзнавства на території старого Запоріжжя, про той всім відомий, ним збудований, Катеринославський музей, про своє пильне піклування за тими пам'ятними бабами, що колись купувались приїжджими аматорами по 500 карб. тоді, як жива баба в добу кріпацтва коштувала лише 5 карб.; про забезпечення їм пам'яток старовини, як, напр., запор. курінь, що залишився до нині про великі природні багатства й т. и. й т. и.

На кожному з'їзді ці доповіді з місць, звичайно, бувають цікавіші над спеціальні доклади. Так було й тут. Дискусія, з численними запитаннями, зауваженнями, доповненнями... зайняла стільки часу, що довелося навіть зняти деякі чергові доповіді. Бажано, щоб президія й ці доповіді й дискусію з приводу них надрукувала можливо повністю, бо це й є справжнє й найдоцільніше розповсюдження по суті краєзнавства. Найкавіші зауваження з приводу усіх доповідей з місць зробив пр. Яворський, що зазначив сучасне головне гасло, як найтісніший зв'язок низових установ

з центральними, аж до Госплану включно, а дослідчої-наукової праці на місцях з наук.-дослід. катедрами, проєктованим Інститутом краєзнавства та ВУАН.

На жаль, доводиться у цьому спинитись, бо ще чимало було й цікавих і важливих повідей, що з них теж доведеться зупинитись лише на 2—3. Найважливіші були 2 доповіді т. Криворотченка та проф. Ковалівського. Вони руба поставили ґрунтовні питання усієї краєзнавчої роботи про означення самих понять: „краєзнавство“, „край“, та про методи дослідчої роботи в цьому напрямі.

Ось основні думки у першому з докладів т. Криворотченка, який і змістом і формою захопив усіх присутніх. Що-ж таке — краєзнавство? — Воно є спосіб комплексного використання усіх наук, їхніх методів, їхніх досягнень для вивчення краю в цілому, як передумови до пізнання головних законів і головних дієвих чинників суспільного розвитку. — Це означення буде зовсім ясне, коли ще виявити що це таке — той самий край, що його треба знати, що його треба вивчити. — Край треба розуміти лише як територіальну підвалину роботи, тоб-то на підставі як найдокладнішого вивчення всіх особливостей і на матеріялах обмеженого району треба виявити закони й чинники розвитку природи й суспільства. В другій своїй доповіді „Політпросвітня робота й краєзнавство“ т. Криворотченко дає відповідь ще на ряд важливих питань про ролі „низової“ роботи, та про участь у ній селянської інтелігенції та студентства, а врешті — основні методи такої роботи („екскурсійно-музейно-виставнича“) й неодмінність тісного зв'язку цієї роботи з науково-дослідчими установами. Обидва ці „краєугольні“ доповіді викликали цілу низку запитань та зауважень.

Проф. Ковалівський в своїй доповіді „Методи краєзнавства“ виявив підвалини сучасної методології краєзнавства, на ґрунті марксистському комплекс „природа — людина“ через працю.

Ще дві доповіді спинили на собі увагу (Шатунова та Білецької), що поставили конкретно питання про краєзнавчу роботу на селі й виявили нові методи цієї роботи й наукової і практичної, які тепер зливаються, дають „сплав благородного металу“.

З травня увечері Конференція закінчила свою роботу. Прийнято було резолюції і про окремі доповіді і об'єднуючи деякі з них. Про ці резолюції скажу лише по суті¹⁾.

Найголовніше: твердо усталений принцип тісної, дійсної спадковості в роботі старих й тих, що знов утворюються, краєзнавчих установ як на місцях, так і в центрі. Вивчити минуле треба, щоб зрозуміти сучасний стан

¹⁾ Надруковані вони в „Культура й побут“. 1925^г VI, 7, № 21.

речей й утворити новий побут. Дослідчу роботу, по зможі, починається з низових мас, як частину. як підвалину цілої суто - наукової праці, що об'єднує, систематизує й опрацьовує увесь зібраний й більш менш вивчений місцевий матеріал в центрі. Краєзнавча робота це є великий рух, що мусить охопити увесь Союз й дати великі наслідки в справі виявити всі продукційні сили, тому це є й головпросвітня робота й усього радянського суспільства. А тому на конференції обрано „Всеукраїнський Комітет Краєзнавства при Головнауці“, як організацію, що буде керувати усією роботою в справі краєзнавства. В сесіях цього комітету будуть брати участь, крім обраного на Конференції складу (т. т. Криворотченко, Лазаріса, Ашупп - Ильзена, Пилипенка, Немоловського, проф. Яворського, акад. Багалія, проф. Янати й представників Ц.Б. пролетарського студентства), представники усіх 42 Окружних Бюр Краєзнавства, що усталюються владою, на Україні, та пред-

ставники АМСРР, ВУАН, ВСНХ, профсоюзів Роботпросу та Робземлісу, ЦК ЛКСМУ й студентських організацій. — Щоб переводити й керувати суто - науковою роботою, треба утворити катедри краєзнавства, з яких виросте Інститут Краєзнавства.

В - осени поточного року мусить бути ряд окружних з'їздів в справі краєзнавства.

Протягом 1926 року буде скликано Перший Всеукраїнський З'їзд Краєзнавчий.

Всеукраїнському - ж Комітету, обраному на Конференції доручається усталити з'язок з всіма краєзнавчими організаціями на Україні, підняти питання про грошову для них допомогу й розробити методи краєзнавчої роботи. Крім того, К - тові доручено разом з Всеукраїнським управлінням сільбудинків, приєднати до краєзнавчої праці широкі маси селянства, та подбати про видання неодмінної краєзнавчої літератури та періодичного видання.

О. В.

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Короткий огляд роботи за 1924 рік

Виходячи з потреби, як найскоріше утворити в Музеї відділи селянського мистецтва цілої України, музей в минулому році всю свою енергію скерував на збирання нових матеріалів за прийнятим планом, шляхом екскурсій. Досліджуючи Україну аж до самих кордонів її на Заході, музей не випускав з поля зору й ближчі пункти, в першу чергу самий Харків.

Ремонтна кампанія минулого літа, коли було перекидано багато старовинних кахляних пічок, висунула завдання обійти й зібрати зразки розписних кахлів по цілому Харкові. На це пішов травень і червень. В наслідок цього музей зібрав значну й різноманітну колекцію кахлів харківського типу. В червні розпочато було ряд екскурсій по-за Харків.

Першу подорож (26/VI — 22/VII) зробив нештатний співробітник музею Х. Р. Кохан. Йому було дано завдання — зібрати різьблене дерево та зразки тиснених кахлів. Він об'їхав села: Опішине, Батьки, Заїчинці, Малі Будища, Деревки. З цієї подорожі було привезено набір різьблених пряничних форм, різьблене ядро й стіл, набір неполив'яних тиснених кахлів, кілька плахот і рушників і дуже цікавий старовинний коць. Зібрані під час поїздки відомості про старовинні речі, що можна здобути в цьому районі були й стільки цікаві, що музей знайшов потрібним знову послати Кохана на Зінківщину, з тим, щоб він мав змогу побувати ще по інших селах. На цей раз він об'їхав Попівку, Куземи, Грунь, Більське й привіз зразки різби на дереві, кахлів, рушників. Одночасно з Коханом обслідувати саму Полтаву та її око-

лиці їздила аспірантка етнографічної секції при Дослідчій Катедрі Історії Укр. Культури В. Ю. Білецька, звідтіль було привезено зразки шиття — особливо цікаве шиття на тлі мережки рельєфним узорчатим швом простирadlo з Біликів, Миргородської окр. Через місьця — в кінці серпня Білецька зробила ще одну екскурсію до Охтирської округи, де побувала в Котельві, Млинках, Сухинах. Звідтіль було привезено набір полів'яних розписних кахлів і карнизів з пічок, цікавий полів'яний баклажок, рушники та особливо цінне — добре розшитий кожух — зразок колись багатого кушнірського виробництва. В той - же самий час співробітниця музею М. О. Щепотьєва з подорожі до Полтави та до м. Великих Будищ Зінківської окр. привезла набір розписних полів'яних опішнянських мисок, кілька плахот, рушників та датовану народню картину „Козак Мамай“.

Найбільша подорож, організована, відбулася в - осени (19/XII — 3/XI) на Правобережжя й Чернігівщину. В подорожі взяли участь завідуючий музеєм проф. С. А. Таранушенко та співробітник Х. Ф. Кохан. Головною метою цієї командировки було ознайомитися з пам'ятками народного мистецтва спершу по музейних збірках, а потім, по можливості, й на місцях. Першим пунктом, куди направилася експедиція — був Кам'янець на Поділлі.

Найбільшу увагу в самому Кам'янці було звернуто на архітектуру. Було оглянуто різні частини міста й зроблено ряд фотографій з будівель різних типів. Більш детального обслідування цих будівель, обмірів — крім по-

верхових, приблизних шкиців планів кількох будинків чи зарисовок — за браком часу зробити не пощастило. Але Кам'янець своєю архітектурою дав остільки багатий матеріал надзвичайної ваги, що дослідження його треба внести в роботи на найближчий час.

Поділля має високо розвинуте ганчарство. За даними 1913 року в ньому проживало 3145 душ. Подільські ганчари задовольняли місцеві потреби, а також вивозили свої вироби в Басарабію, Волинь, Херсонщину, Київщину. Розписний посуд подільський визначається високо мистецькою вартістю, тому в Кам'янці було закуплено для музею значну партію мисок сучасної роботи; завдяки ж великій прихильності до завдань музею завідувач місцевою профшколою, експедиція одержала з запасних фондів шкільної збірки дуже цінну колекцію розписних мисок з усіх важливіших виробничих пунктів цілого Поділля (Бар, Берлінці Лісові, Киблич, Тарканівка, Меджибож, Рахни, Бубнівка). Особливо цінні є миски з Бубнівки, а всі разом вони цінні тим, що дають змогу судити про вироби довоєнні. В обмін на ці миски музей взяв на себе обов'язок вислати зразки сло-божанського ганчарства. З дублікатів Кам'янецького музею адміністрацією його передано було для Харківського музею кілька фрагментів кахлів, між ними тиснені неполив'яні, тиснені полив'яні й полив'яні розписні. Частина їх походить з Бару, інші — без точнішого визначення місця походження, та, крім того, 2 фрагменти гуцульських кахлів. Цю колекцію кахляних зразків поповнив ряд фрагментів, здобутих у с. Аркадівці на Проскурівщині, куди співробітник музею зробив спеціальну поїздку, збірку подільського ганчарства поповнив набір іграшок, закуплених на базарі.

Музей, поруч з народною керамікою, має намір утворити відділ порцеляни та фаянсу українських фабрик, і тому в Кам'янці у приватного збирача було закуплено збірку межигірського фаянсу.

У цього ж таки збирача було придбано кілька предметів українського скла (гутного) й одну буньку куплено на базарі. Це — перші експонати гутного скла українського в харківських музеях.

Увійшовши в зв'язок з Дослідницькою катедрою, члени експедиції взяли участь в організованому катедрою колективному обслідуванні 3-х типів господарств сучасного села з різних боків. З цією метою було зроблено екскурсію до с. В. Панівців й обслідувано господарства типового незаможника, середняка й куруля.

Перебуваючи в Кам'янці, члени експедиції кілька разів виїздили для обслідування околиць сел та містечок. Метою цих подорожів було ознайомитися з побутом подільського села, найперше з його будівництвом. Подільська хата заслуговує на серйозну увагу

дослідника. Підчас цих подорожів було зроблено 37 знімків, що дають зовнішні вигляди будівель, конструкцію кістяка й особливо багато зразків розпису. В околицях Кам'янця, як і в інших кутках України (Чманщина, Канівщина на Київщині, частина сел на Херсонщині, Катеринославщині й т.и.) майже кожна хата, а часто й всі надвірні будівлі зокола, а хати й в середині не тільки поліхромні, але й розписні. Крім фотографій, з цих поїздок було вивезено серію малюнків — копій з розписів. Частина їх було виконано Коханом, частину — це, що особливо цікаво — самими жінками, що розписують і хати.

Ці рисунки відкривають також цілком новий розділ музею, а між тим вони дуже важливі, а по своїй красі й оригінальності дуже придатні до розпису нових міських будівель.

В серії фотографій дуже цікавили також і фотографії з датованого (1786 р.) заїзду в м. Шатаві, а також знімок нової хати з новим засобом декорації фасаду.

Принадібно в селянських хатах зібрано невеличку колекцію писанок.

З Кам'янця експедиція вирушила до Виниці. Тут у місцевім музеї було зроблено кілька знімків з вишиванок і рушників і закуплено чималу партію мисок, що виробляються в с.с. Василівці та Майдан-Бобрі; тут же куплено було характерну подільську плхту.

Дальший пункт був Житомир. В тутешньому музеї було теж зроблено кілька фотографій і вжито було заходів, щоб придбати ганчарні вироби, але виявилось, що розписної кераміки на Волині виробляють дуже мало й вона дуже архаїчна й примітивна. В Житомирі з трудом пощастило підібрати 9 полив'яних розписних мисок з с. Троянова та 2 розписні неполив'яні з Вільська й цим вичерпати всі типи розписного посуду, а поруч з цим на Волині — величезні поклади чудових глин і вже здавна існуючі порцелянові фабрики.

Пара писанок з дублетного резерва музею, дуже цікавий розшитий „каптур“ з Звягельщина, тканий рушничок з Овруччини, ласкаво подаровані завідателем Етнографічним Музеєм, В. Г. Кравченком, поповнили колекції волинських експонатів. В Овруччині, куди співробітник музею зробив спеціальну поїздку, було здобуто колекцію писанок, цікаву ткану запаску (килимарська техніка) та кілька зразків вишиванок.

Далі експедиція переїхала до Києва.

В Києві було здобуто ще ряд зразків фабричної кераміки з Межигір'я на Київщині, Кореця, Баранівки, Городищі на Волині й з фабрики Міклашевського на Чернігівщині, а також поповнено збірку гутного скла. Крім того, від завідателя Етногр. - Історичн. Відділом Київ. Історичного Музею Д. М. Щербаківського Музей дістав цінний дар — старого

ведмедика скляного й штоф., розписаний емалевими фарбами. Збірку народньої кераміки поповнено зразками з Дибенець. Обухова й Василькова.

З Київів Кохан поїхав на Чернігівщину (Чернігів, Ніжин), звідкіль вивіз зразки кахлів і кілька дуже цінних старих розписних мисок.

В кінці листопаду Кохан вдруге поїхав на Чернігівщину в Ніжин, Ічнію і на Поділля. Звідтіль він вивіз набір ніжинських кахлів, а з Ічні — кахлі з цілої розбіраної пічки, — що дають цікаві зразки побутових мотивів в розписі. Всі кахлі, вивезені з Чернігівщини — полив'яні, розписні. В Ічні ж було куплено набір нових полив'яних розписних мисок і кілька зразків дитячих іграшок, кілька мисок було куплено і в Ніжині. Крім того, під час цієї подорожі в Ніжині було здобуто кілька мідяних дукачів, люльку, плахту. З Винниці було привезено характерний подільський килим. З огляду на те, що в зібраній колекції кераміки бракувало слобожанської кераміки, в січні Кохан було послано до Валок, звідкіль він вивіз набір полив'яних розписних мисок, зразки дитячого посуду, кілька глечиків різної форми, рушник і пишно розшитий край простирадла.

Весною, з доручення музею зробив дві подорожі по сумських районах Слобожанщини й Полтавщини співробітник Музею І. Л. Воскобойник. Він був в Охтирці, Будах, Куземіні, Більську, Зінківці й вивіз звідтіль: кілька килимів — один з них — цікавий, типовий зразок панського килима з блідими фарбами; вишиваний килим, датований 1846 р. кріпачької роботи; старий коць, зразки шитва й ганчарних виробів; між ними — зразки глиняної скульптури, що ще не була представлена в Музеї; баранець і цуценя з левом на кришці.

Під час подорожів робітники Музею, обслідуючи різні місцевості й знайомлячись з народнім побутом, налагоджували звязки з місцевими мешканцями. Де з ким з них Музей має листування, одержує від них відомості про цікаві для Музею зразки народньої мистецької творчості, а також і самі експонати.

Перша з цих посилок дала збірку полив'яних розписних мисок з Тарканівки Ольгопольського повіту та з Майдан-Бобра Винницького пов. на Поділлі, а також буковинський килим. Друга — басарабський килим, подільську сорочку, лубенську плахту з Полтавщини. Крім того, дві посилки: одна з Волині, друга з Винниці мали писанки. Збірку писанок Київщини доставив кореспондент нашого Музею з Бердичівської округи.

Протягом цілого року Музей придбав серію килимів з різних місцевостей України.

Зібраний за рік роботи матеріал Музей виставив на 2-й своїй звітній виставці.

Виставка має такі відділи:

Килими й коці. Всього виставлено 33 килими (з них 5 фрагментів) й 2 коці. Килими походять: з Полтавщини (12), Слобожанщини 44), Київщини (5), Поділля (8), Волині (2), Басарабії, (1), Буковини (1). Найповніше представлена Полтавщина. Минулого року Музей виставляв на своїй 1-й виставці 80 Полтавських килимів, але маленька збірка цього року не повторює, а доповнює попередню новими типами; між ними 2 типові панські килими, що визначаються високою технікою й блідими фарбами. Серед маленької групи надзвичайно цікавих слобожанських килимів особливо вражає один чудовою гамою фарб і м'якими контурами ліній. Окремо серед них стоїть один вишиваний килим кріпачької роботи з датою 1846 року. Київщина представлена килимами східної своєї частини й дає небагато типових зразків, зате Поділля цікаво представлене килимами зовсім інших розмірів, ніж лівобережні, між ними 2 — з різко геометризованими формами квіток, 1 з геометричних — близький до східних полосів, інші теж дають приклади характерних для Поділля типів; один з подільських килимів має дату 1876 р.; басарабський килим близький до подільських з інтересною розбивкою тла на габі; буковинський дає зовсім своєрідну композицію, що деякими частинами нагадує румунські килими, й одмінним набором фарб. Найслабше представлена Волинь — маленьким фрагментом килима з геометричним орнаментом та маленьким зірчастим килимком, запаскою. Не маючи можливості обслідувати Волинь докладніш, Музей мусів обмежитись цими випадковими зразками.

Два старовинні коці з Полтавщини (з Зінків. окр.) дають дуже гарні зразки, колись поширеного у нас коцарського виробництва. (Лише в одному Харкові на початку XIX в. вироблялося 26.000 коців на рік). Тепер же навіть по музеях старовинних коців збереглося дуже мало. І технікою й орнаментикою вони відмінні від килимів.

Плахти. Музей виставив маленьку збірку різноманітних плахот із різних місцевостей України: з Полтавщини (7), з Слобожанщини (1), з Чернігівщини (2), з Київщини (1), з Поділля (1).

Крім килимів і плахот, тканина представлена ще запаскою з Полтавщини (Зінків. окр.) і 2-ма рушниками — з Полтавщини й з Волині.

Вишиванки. Невелика збірка вишиванок дає зразки різних предметів, оздоблених за допомогою різної техніки. Всього виставлено: кожух (1), сорочки (4), рушники (8), попередниці (1), каптур (1), простирадла (2), хусточка (1), зразки вишиванок (фрагменти — 151). Про кожух і простирадла згадувалося раніше. Рушники вишиті червоною й червоною з синьою заповнюють дають різноманітні орнаментальні композиції. Особливо цікавий один

з них (з Полтавщини), він багато розшитий червоною заполоччю й палевим шовком з дуже пишними гілками на кінцях, перехвачених внизу бантами. З сорочок три з Полтавщини дають зразки різного шиття біллу, зовсім одмінна від них і покромом і вишиванкою сорочка з Поділля. Цю музейну колекцію поповнила своєю власною збіркою В. Ю. Білецька, виставивши 4 цікавих сорочки (з Полтавщини й Слобожанщини), розшиті білою, чорною, червоною й чорною заполоччю. Вона ж виставила поруч з музейним кожухом власну збірку — зразки вишиванок на кожухах. З інших речей дуже цікава хусточка тонкої роботи й каптур з Волині, розшитий гарусом з золотом.

Кераміка. Відділ кераміки єсть найбільший на цій звітній виставі. Великі поклади доброї глини викликали ще давня розвиток ганчарної промисловости. Розкопки дають нам вказівки на те, що вже в князівську добу на Україні вміли виготовляти полив'яні плити, щоб облямовувати ними будівлі всередині, й ще раніше вироблявся на наших землях полив'яний посуд.

Збірку кахлів Музей розташував в окремій кімнаті. Всього виставлено цілих кахлів, карнизів та великих уламків 191: з них полив'яних розписних 107, неполив'яних тиснених 76, полив'яних тиснених 4, полив'яних без узору 4. Дрібних уламків виставлено 94: полив'яних тиснених 24, неполив'яних тиснених 70. Група неполив'яних тиснених кахлів майже вся припадає на Полтавщину, або суміжні з нею частини Слобожанщини, лише незначна частина походить з Поділля. Орнамент цих кахлів — геометричний, в частині рослинний, що дуже одрізняється від орнаменту на полив'яних кахлях, 2 кахлі з геральдичними орлами. Полив'яні кахлі з Ніжина й частина з харківських кахлів має мотив ваз з квітками, друга частина полив'яних харківських кахлів дає різні варіанти квітчастих гілок. Один з ніжинських кахлів має частину дати (1840 р.). Інші своїми фарбами й рослинними мотивами — полив'яні-ж кахлі з Котельви на Слобожанщині; між ними маємо полив'яну цеглинку з датою 1871 р. Кахлі з Ічні, як про це згадувалося вже раніше, мають ряд побутових сцен (ткаля, дівчина в плахті танцює, скрипаль) і циркових мотивів. Інтересні розписний карниз й уламок кахлі з Гуцульщини. Значний відділ кераміки складають миски (243). тут найбільша частина припадає на Поділля (108). Як уже зазначено, тут єсть миски з усіх важливіших ганчарних пунктів Поділля. Значну більшість збірки складають дуже різноманітні миски сучасних виробів. Але єсть і старі з особливо багатою орнаментациєю (Бубнівка, Кублич). З Волині виставлено 11 мисок з дуже скромним орнаментом. Багато пишно-орнаментованих мисок дає Київщина (всього 34 миски). З Чернігівщини

виставлено всього 29 мисок. В цій групі бачимо велику різницю між багатою орнаментикою старих мисок і зовсім відмінною орнаментикою на нових. Цікава з цих мисок одна і з датою 1924-го року, що має на собі сучасний мотив — погруддя будівельця. 6 мисок з Валок на Слобожанщині всі мають дуже скромну, переважно геометричну, орнаментацию. З Полтавщини виставлено 55 мисок переважно Опішнянського ганчарства (Зінківщина) і частина з Поставамуков (Лубенщина).

Крім мисок, у відділі ганчарства виставлено ще інший посуд, звичайний і фігурний (глички, горщики, поварки, гладушик, збанок, близнятка, баранець, то-що — всього 24 предмети). Доповнює відділ невеличка колекція дитячих іграшок (26).

В план музею входить розгорнути поруч з народньою кустарною керамікою відділ фабричної кераміки — порцеляни й фаянсу українських фабрик. На виставі дано зразки виробів фабрик: Київ-Межигірської, Баранівської, Корецької та Городницької на Волині й Міклашевської на Чернігівщині.

Гутні вироби. Гутне скло складає невеличку, але цінну збірку, особливо цікаву для Харкова тому, що досі в харківських музеях гута зовсім не була представлена. Гутна промисловість колись була дуже поширеною на Україні. Найбільше вона була розвинена в XVIII в., коли лише на Чернігівщині було до 100 гут. Українські гутні вироби цікаві оригінальною формою — особливо ведмедики, півні, баранці, — й окраскою. Звичайно скло мало зелений колір і рідше білий, синій, рожевий. На виставі маємо кілька ведмедиків різних колірів; цікава карафка білого скла з травленим узором, в середині його червоний скляний коник кілька штофів з травленим, різбленим та мальованим орнаментом, баньки, чарочка.

Писанки. 250 виставлених писанок дають зразки з Холмщини, Гуцульщини, Київщини, Волині й Поділля. Тут маємо писанки різної техніки: воскові, травлені, мальованки, одну писанку подано незакінчену, ще вкриту воском, щоб показати процес роботи. З боку орнаментики, тут маємо різноманітний матеріал з різним поділом поля, а також багато скорописок. Ціла група скорописок з Бихів, т. зв. „вазонів“, де розпис обвиває яйце, не визначаючи фіксованої точки погляду й є динамічною, як в процесі творення, так і в процесі сприймання.

Різьба на дереві. Цей відділ має в собі найбільше прикрасних форм (25), що колись були дуже поширені, бо медяники неодмінно входили в весільний ритуал, тому їх сюжети переважно символічні.

Розписи хат. Цей зовсім новий розділ музею складають 46 таблиць, розписаних

фарбами, що являють собою зразки розпису хат на Поділлі. Про цінність і практичний інтерес цієї збірки говорилося раніше. Як саме ці розписи розміщуються на хаті, добре видно на побільшених фотографіях.

Таким чином, на виставці маємо майже всі галузі нашого народного виробництва, іноді представлені в малій кількості екземплярів але, завжди маючи значний художній інтерес, Музей добре знає ті численні галявини, які йому треба поповнити, як столичній інституції, щоб мати можливість дати широку картину художнього народного виробництва у всеукраїнському масштабі. Кошти музею

дуже незначні, а штат надзвичайно обмежений¹⁾, але музей зацікавлює своєю роботою й людей, офіційно з ним не зв'язаних, що, розуміючи громадське й наукове його значіння, приходять йому на допомогу своєю працею. Сюди належать як ті особи, що, живучи в Харкові, безпосередньо зв'язуються з Музеем своєю роботою, так і ті, що працюючи поза межами Харкова, підтримують з ним зносини, як постійні кореспонденти.

С. Т-ко

¹⁾ Музей має штат з 3-х осіб: Завідателя, охоронця, служителя.

СХОДОЗНАВЧА СЕКЦІЯ ХАРК. НАУК. Т-ВА ПРИ ВУАН

В лютому місяці ц. р. за ініціативою П. Тицини та А. Ковальського зібралася вперше в Харкові ініціативна група в справі утворення наукової організації вивчати Схід, що пізніше розрослась і перетворилась у Сходознавчу Секцію Харк. Наук. Т-ва. Своім безпосереднім завданням Секція ставить, поперше, всебічне ознайомлення та вивчення Сходу, як закордонного, як радянського, по-друге, зав'язання тісних взаємовідносин з організаціями східних народів та нацменшостей східного походження на Україні. Оскільки, проте, таке завдання є занадто широким, то конкретно в Секції проводиться така праця: 1) Секція вважає, що для дійсно ґрунтовного вивчення Сходу, хоч-би в якому відношенні, основною умовою є вивчення східних мов, а тому утворює ряд окремих студій для їхнього вивчення. Поки-що намічено три таких студій: японська, турко-турецька та вірменська. Для того, щоб дати змогу учасникам студій уявити собі, яке значіння має вивчення тої чи іншої мови, розпочато ряд докладів: „Про японську мову“, „Про далекосхідну ероґліфіку“—т. Ф. Пущенка, „Огляд тюркських народів“ т. Гончарова, „Огляд будизму на підставі нових праць“ А. Ковальського. Далі стоять на черзі: доклад про арабську мову й культуру та їхній вплив на турецьку, доклад про вірменську культуру і т. и. В дальшому студії мають поширити свою діяльність на вивчення еко-

номіки, письменства, то-що окремих східних народів чи цілих частин Сходу. 2) Секція ставить собі завдання скласти вичерпливу бібліографію книг зі сходознавства, поки-що тих, що є в харківських книгозбірнях та стежити за поточними виданнями книжок та журналів. Вона вже має й свою маленьку книгозбірню з досить цінних книжок (переважно чужоземних), що складалася з пожертвуваних книжками та грішми членів секції, особливо проф. П. Ріттера. 3) Секція гадає наприкінці року видати Східній збірник, що становитиме власні переклади та статті членів секції. При цьому погляд секції той, що вивчення Сходу повинне мати не тільки академічний характер. Навпаки, воно повинне впливати на творення нашої культури, на малярство, на літературу й т. д., що досі були переважно під виключним впливом Заходу. Цьому сподівається служити Секція й своєю працею. 4) Врешті Секція утворила спеціальний відділ зв'язку для зносин з різними східними організаціями. Окремі члени Секції працюють у галузі економіки Сходу, східного фольклору, мистецтва, то-що.

На літо спільна праця припинилася, але в-осені Секція сподівається приятиги до праці нові сили й розгорнути свою діяльність. За голову Секції обрано індолога, проф. П. Ріттер.

В справах Секції звертатись: до секретаря секції тов. Кривоноса (Книжкова Палата).

А. К.

ОХОРОНА ПАМ'ЯТНИКІВ СТАРОВИНИ

Колегія Наркомосвіти ухвалила проект постанови про охорону пам'ятників старовини, мистецтва та природи, що внесено управління профосвіти. Згідно з проектом, всі пам'ятники старовини, наукового, історичного або художнього значіння приймаються під державну охорону й повинні бути зареєстровані в НКО, який в особі Головнауки доглядатиме й розпоряджатиметься ними.

За проектом всі пам'ятники, в музеях та сховищах, вважаються державною власністю, і всі старовинні пам'ятники, в різних установах або в приватних особ, треба здавати до відповідних музеїв або сховищ — установ Головнауки.

Для переведення в життя постанови, після затвердження її Раднаркомом України, утворюються комісії при Катедрі Укр. Культури

в Харкові, при Академії Наук у Києві, Археологічному музеї в Одесі та при Катеринославському краєвому історично-археологічному музеї, що перевірятимуть старовинні

пам'ятники, доглядатимуть торгівлю антикварно-художніми речами, то-що.

Проект подано на остаточне затвердження до Раднаркому УСРР.

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА Й МИСТЕЦТВО

□ Новий журнал. Незабаром у Харкові почне виходити новий щотижневий художній журнал „Нове мистецтво“. Його видаватиме Політосвітууправління.

□ Нова єврейська газета. Почала виходити в Харкові велика єврейська щоденна газета (орган ЦК КП(б)У та ВУРПС) під назвою Дер Штерн (Зоря).

□ Журнал „Плужанин“. 1 липня вийшла третя чергова книжка „Плужанина“ (орган ЦК і Харківського Бюро спілки селянських письменників „Плуг“). Книжка містить в собі, крім інших матеріалів, також і резолюції II з'їзду „Плуга“.

□ Новий кіно-журнал. Кіно-репертуарний комітет Головополітосвіти гадає в найближчому часі випустити щомісячний науково-громадський кіно-журнал, до редакції якого призначені т.т. Логінов, Христовий та Ліфшиц.

□ Білоруські письменники в Харкові. Минулого місяця до Харкова завітали білоруські письменники А. Гурло, М. Чарот, В. Дубовка, А. Вольны. Письменники поінформували українських своїх товаришів про мистецьке життя Білорусі й закликали до себе в гості на осінь. М. Чарот в один із вечорів читав свою поему „Корчма“ - з єврейського життя у Білорусі.

□ Є. Фінінберг, єврейський поет, переїхав із Києва на постійну працю в Харкові. Є. Фінінберг перекладає на єврейську мову українських поетів.

□ Акоп Леблебіджан, молодий вірменський поет, зготував до друку книгу поезій „Пісні життя нового“. Акоп Леблебіджан, разом з Парі Міносян, перекладає на вірменську мову українських поетів.

□ Будинок Освіти. 2 червня відбулося урочисте відкриття в Харкові організованого спілкою Роботоса Будинку Освіти.

□ Міжкооперативний музей. У квітні правління Вукопспілки ухвалило перетворити Всеукраїнський Кооперативний Музей у Міжкооперативний Центральний Всеукраїнський Музей. З постановою Вукопспілки погодилися: Книгоспілка, Українбанк і Сільгосподар. Остаточну справу вирішиться після згоди інших центральних кооперативних організацій.

□ Наталівський музей переводиться до Харкова. Президіум губвиконкому вирішив перевести Наталівський музей, який міститься в кол. маєтку Харитоненка, до Харкова. Музей цей буде роз-

міщено в помешканні соціального музею ім. Артема.

Наталівський музей є надзвичайної вартості. В ньому є багацько художніх картин, бронзи, фарфору, старовинних речей, коштовної меблі й інші.

□ Образотворчий Гарт у Харкові.

За останнє півріччя життя образотворчих мистецтв зачало розцвітати. Про це нам каже та праця, що провадить вже образотворчий „Гарт“ у Харкові.

Він поставив перед собою цілу низку завдань по практичній лінії, як напр.: підготовка до Всеукраїнської художньої виставки, на яку окремі члени „Гарту“ вже пишуть досить цікаві й оригінальні праці. Художник Іван Падалка робить цілу низку портретів діячів української культури, веде разом з художником Ол. Мизіном підготовчу працю до фрескових розписів колективом і розроблює гравюри з нового побуту.

Художник Ол. Довженко пише портрети Г. Михайличенка, Петровського та інших.

Художник Ів. Дрюченко працює над картинами з робітничого життя, худ. К. Сліпко готує картини з дитячого життя та нового побуту, худ. А. Петрицький вже має кілька закінчених праць, а художник Хвостов опрацьовує сюжети картин до майбутньої виставки.

Проте, образ. Гарт не обмежується чисто художньою працею, — його члени не-щодавно утворили секцію теорії мистецтва, де основним завданням — є розробка анкет для переведення дослідів що до вияву художнього смаку широких робітничо-селянських мас, інструктування клубів та підведення під практичну роботу наукового фундаменту. Для здійснення цих завдань гартіванці зробили ув'язку з науково-дослідними катедрами та тов-вами, напр., з катедрою української культури, педагогіки та з гуртком художнього виховання педагогічної секції Наук. Т-ва при В. У. А. Н. й т.и.

Можна думати, що, ведучи роботу в такому напрямкові, образотворчий „Гарт“ незабаром стане за ідеологічно-художній центр, чого так потрібує в даний мент образотворче мистецтво на Україні. К. С.

□ В Харківській Філії Музичного Т-ва ім. М. Леонтовича провадиться підготовча робота в справі організації масового музичного життя. Організовано хорове бюро,

яке мусить об'єднувати клубних хорових керівників для проведення масової роботи за єдиним планом. В складі хор-бюра члени т-ва: Богуславський, Брижаха, Строевський і Фарба. При хоровому бюрі організувався вокальний октет (8 чол.) для демонстрації сучасної хорової й сольової літератури по клубах робітництва. Репертуар октету має агітаційний характер. Октетом керує композитор К. Богуславський. Перші виступи октету в Полтаві мусять відбутись 11—12 липня за запрошенням дитячого садка ім. Шевченка.

□ Диригент Д. Строевський об'єднав 5 клубних хорів і зробив декілька виступів у центрі і по околицях.

□ П. Козицький та К. Богуславський пишуть на замовлення Укрсельметодкому книжку „Масовий спів“ — poradnik з організації масового співу для робітничо-селянських клубів. Книжка буде мати по-над 60 пісень: загально-революційних, сучасного побуту й пристосованих до революційних свят.

□ К. Богуславський написав збірку пісень для мішаного хору „Червоне село“ і дитячу гру-забаву на 1 дію „Годинник“ текст М. Жука. „Годинник“ увійде в репертуар Державного театру для дітей.

К. Б.-ський

□ Симфонічний концерт нової української музики. 3 травня в Державній Опері відбувся концерт нової української музики, влаштований Т-вом ім. Леонтовича.

У вступному слові до концерту т. Козицький підкреслив, що концерт симфонічної української музики є перший у Харкові і відзначив завдання концерту, як огляди ще зовсім молодого української симфонічної творчості.

В програмі йшла симфонія Д-дуг Сениці. В симфонії було зроблено купюру — не грали однієї частини — Adagio.

Другим номером йшли 6 веснянок молодого українського композитора Вериківського. Вони варті того, щоб особливо їх відзначити. Ці шість уривків є ніби етюди для симфонічного оркестру, розуміючи це слово не як вправи, а як ескізи для якоїсь великої картини

Другого молодого композитора, Костенка, було представлено сюїтою на теми українських пісень. Композитор виявляє великий мелодичний хист, красивий ритмічний рисунок його твору, річ у цілому справляє свіже й приємне враження. Але треба відзначити, що композитор ще не володіє оркестром як слід — він у масі своїй лишається невикористаний.

В кінці було заграєно „Гавот“ і „Урочистий марш“ Лисенка в інструментовці Глієра.

□ Укр. Симфонічний оркестр. Вищий муз. комітет політосвіту управління при Наркомосі виробляє план організації в Харкові 1-го укр. симфонічного оркестру.

□ Вища Музична Рада розробляє низку конкурсів на музичні твори (романси, інструментальна музика, опера).

Також буде оголошено в найближчому часі конкурс на оперні лібрето.

□ Районний Укр. театр. Наркомос відпустив кошти на організацію в Харкові районного революційно-побутового укр. театру. Під театр намічено віддати Червонозаводський театр.

□ Організація театрального Управління. У відділі мистецтв Головополітосвіті приступлено до організації Всеукраїнського Управління театрами й цирками.

□ Харківська „Синя Блуза“. Наркомос дав кошти на організацію в Харкові театру типу Московської „Синьої Блузи“. Організацію доручено відділу мистецтв реалізувати в наступному господарському році.

□ Вищий репертуарний комітет. Остаточено затверджено склад Вищого репертуарного комітету при Головополітосвіті. Голова — заввідділом мистецтв т. Христовий; члени: від агітпропу ЦККП(б)У — т. Озерський, від Головліту — т. Предіт, відділу друку ЦККП(б)У, т. Свашенко й політконтролю ДПУ — товариш Мазос.

□ Українська Державна Опера. 18 червня закінчився прийом співаків до оперового хору. Хор зараз працює над оперою „Сорочинський Ярмарок“, муз. Мусоргського, якою відкриють зимовий сезон. З хорами працюють композитор П. Толстяков, колишній хормейстер Марійської опери і вже відомий Харкову Шток. Головний режисер Н. Боголюбов. Диригент Л. Штейнберг. Директор—колишній артист трупи Л. Курбаса „Березіль“ Каргальський.

□ Добір акторського складу. Директор Української Держопери тов. Каргальський виїздив до Москви й Ленінграду, щоб добрати акторський склад майбутньої Української опери. Пропозицій акторів з попередніми відомостями досить.

Крім того, дирекцією держопери послано до Америки запрошення відомому українському дирижеру-композитору А. Кошицю, а також балетмейстеру М. Мордкіну, який брав участь в утворенні балету в Київській держмуздрамі в 1919 р.

Мик. Ермдану, автору п'єси „Мандат“, що з великим успіхом іде в Меєрхольда, запропоновано написати сучасний балет.

Художник А. Петрицький пише ескізи декорацій і одягу до опери „Сорочинський ярмарок“ і до балету „Лісова Пісня“ за Л. Українкою. Московський художник Комарденко буде писати декорації та одяг до опери Штрека „Далекий дзвін“.

☐ Нова опера. Композитор Я. Я. Полфоров закінчує українську оперу на сюжет Гоголя „Ніч під Івана Купала“. Опера має 4 дії і збудована виключно на народніх українських піснях, головним чином веснянках і купальських. Центральною фігурою опери буде Басаврюк (бас).

☐ Звільнення від податків держтеатрів. Політосвіту управління при Наркомпросі остаточно виробило й подало на затвердження Наркомфіна інструкцію про звільнення від податків всіх держтеатрів.

☐ Пам'ятник тов. Артемові. Комісія в справі увічнення пам'яті тов. Артема затвердила проект пам'ятника тов. Артемові в Харкові. Затверджено проект під девізом „Пролетарське Мистецтво“. Модель цього проєкта зроблено в $\frac{1}{12}$ част. натуральної величини.

Автор затвердженого проєкту є т. Г. І. Козаков — будівельний робітник.

Скульптурно-художнє виконання пам'ятника доручено скульптору Кавалерідзе. Фундамент під пам'ятник буде закладено в день

роковин смерті Артема 24/VII, а відкриття пам'ятника відбудеться в день Свята Жовтневої Революції.

Пам'ятник буде поставлено на Тевелівському майдані, між Міськрадою та буд. Держвидаву. Висота пам'ятника — 12 метрів, величність фігури тов. Артема — 4 метри. Увесь пам'ятник буде збудовано з залізо-бетона.

Під кам'яною скелею — броньовик ім. тов. Артема, команда якого загинула на вулицях Харкова при наступі білих.

На бокових барельєфах пам'ятника вирізблено постаті героїв, учасників битви на броньовику.

Пам'ятник б'є у вічі своєю масивністю та революційністю і, безумовно, буде одною із кращих оздоб м. Харкова.

☐ Україна на Парижской виставке. Наркомпрос командирует на Парижскую художественно-промышленную выставку учителей украинских художественных высших школ. Крім того, на виставку поедет група українських літераторов, художників и артистов.

КИЇВ

☐ Видання матеріалів з історії революції 1905 р. Київський губком виділив спеціальну комісію, якій доручено підготувати матеріали, присвячені історії революції 1905 р. на Київщині.

Намічено до видання низку брошур на теми „Рада робітничих депутатів Києва в 1905 р.“ і „Озброєне повстання саперних частин у київській залозі в 1925 р.“.

☐ В муз. секторі „Київ—Плугу“. 27 квітня в Муз. Студії ім. Леонтовича було влаштовано вечір пам'яті Скрябіна з нагоди 10-ої річниці його смерті. В програмі вечора — вступне слово, присвячене творчості композитора, та виконання творів — етюдів, прелюдів, єдиного у Скрябіна романсу та Reverie (в пер. для ф-но).

2-й вечір 5 травня, що відбудеться в по-

рядку продовження лекцій з музики, присвячено було творчості Шуберта. В програмі — вступне слово, 16 романсів, симфонія h-mol (незакінчена), ув. „Розамунда“.

В обох вечорах приймали участь лектори та студії під загальним керуванням Е. Скрипчинської. Серед слухачів було багатосторонніх осіб за запрошенням студійців.

В хоровій галузі, крім чергової роботи, музична студія готує ряд нових творів, які буде виконано на вечорах-концертах „Київ—Плугу“ та Муз. Т-ва ім. Леонтовича.

☐ „Більшовик“ і „Пролетарская Правда“ злились в одну українську газету під назвою „Пролетарська Правда“, а щотижневий орган Губпрофради „Кузня“ буде реорганізовано у щоденну робітничу масову газету на російській мові.

О. С.

ВСЕСОЮЗНИЙ КОНКУРС

Київський Художній Інститут оголошує на заміщення таких професорських та вчительських посад:

І. На архітектурному факультеті:

А. Професорів - керівників проєктовочними майстернями: 1. Майстернею житлових будинків, 2. Майстернею промислових будинків, 3. Майстернею сільсько-господарського та вогнетривалого будівництва (разом із теоретичним курсом), 4. Майстернею планування

міст та осель (разом з теоретичним курсом планування).

Б. Професорів теоретичних дисциплін: 1. Будівельної механіки, 2. Сільсько-господарського та вогнетривалого будівництва (разом з керівництвом проєктовочною майстернею, див. вище), 3. Планування міст та осель (разом з керівництвом проєктовочною майстернею, див. вище).

В. Викладачів та асистентів: 1. В проєктовочних майстернях: а. житлових будинків, б. адміністративно - культурних будинків, в. промислових будівель, г. апарату зносин

д. сільсько - господарського та вогнетривалого будівництва, е. планування міст та осель.

Г. На курсі будівельного мистецтва (асистент), 3. На курсі будівельної механіки (асистент), 4. На курсі аналіз архітектурних форм, 5. Архітектурна акустика, 6. Будівельне законодавство та звітність, 7. Орган будівельних робіт на основі НОП'у.

II. На факультеті малярства:

А. Професорів - керівників фахов. майстернями: 1. Загально - малярськими майстернями (техніка олій, клеєвого маляр, темпер і т. и.) 5 вак., 2. Майстерню художньо - текстильну — 1 вакан. 3. На теоретичному курсі „технології малярських матеріалів“.

Б. Викладачів: 1. На загально - малярських майстернях — 3 вак. 2. В майстерні театральнор - видовищної — 1 вак. 3. В хемічній лабораторії — кількісний та якісний аналіз. 4. В художньо - текстильній майстерні — 2 вакансії інструкторів - майстрів, 5. Аналізу волокнистих матеріалів, технології текстильних матеріалів та теорії переплітань. 6. В фотокіно лабораторії.

III. На факультеті скульптури та кераміки:

А. Професорів - керівників, фахов. майстернями: 1. Художньо - керамічною майстерню 1 вакансія.

Б. Викладачів: 1. На курсі технології скульптурних матеріалів (глина, камінь, дерево, метал), 2. Аналіза скульптурних та деревообробочних форм, 3. В майстернях: деревообробочній, металевій, по обробці каменю, формовці, кераміці — 5 вакансії інструкторів - майстрів.

IV. На поліграфічному факультеті:

А. Викладачів: 1. Художник - літограф, керівник літографської майстерню, 2. Художник - график, керівник фото - механічної майстерні, 3. Художник - гравер, керівник майстерню класичної гравюри, 4. В майстерні друку, літографії та стереотипу — 4 вакансії інструкторів - майстрів.

V. На художньо - педагогічному відділі:

А. Професорів: 1. Проф. - керівників художніми майстернями — 2 вакансії, 2. 3 курсу „Методи художнього викладання та виховання“ та „Художньо - педагогічний практикум“, 3. 3 курсу „Методи художньої роботи в політосвітньому плані“ та „Політосвітній практикум“. Б. Викладачів: 1. На курсі „Трудові процеси в школі“, 2. На курсі „Практичне вивчення сучасної техніки“, 3. На курсі „Система народної освіти СРСР“, 4. На курсі „Рефлексологія та психотехніка“, 5. На курсі „Основи педології“, 6. На курсі „Форми й методи політосвітньої роботи“.

VI. На міжфакультетській дисципліні:

А. Професорів - керівників майстернями формально - технічних елементів художньо - образотворчого майстерства (на I та II курсах): 1. 3 дисципліни коліру, 2. 3 дисципліни обсягу, 3. 3 дисципліни простору.

Б. Професорів теоретичних дисциплін: 1. Загальна історія мистецтва в зв'язку з історією матеріальної культури, 2. Історія українського мистецтва, 3. Теорія мистецтва.

В. Викладачів: 1. Формально - технічних елементів художньо - образотворчого майстерства (рисунок, колір, об'єм, простір) — 7 вак. 2. По курсу „Загал. історія мистецтва“, „Історія українського мистецтва“, „Теорія мистецтва“, 3. Суспільна гігієна, 4. Організація художньої промисловості та НОП.

Особи, які бажають взяти участь у конкурсі, подають про це заяву на ім'я Ректора Художнього Інституту (Київ, вулиця Нероновича, № 2, тел. 8 - 02) з додатком: 1. Докладного життєпису, 2. Списку наукових, художніх та виробничих робіт з фаху, з зазначенням часу та місця їх видання, виставлення або виконання, а також по можливості самих праць та творів, або фотографій з художніх робіт, рівно одзвів про них фахівців, преси, установ й т. и.

Останній термін подачі заяв — 1-е вересня 1925 року.

По довідки звертатись до деканів та секретарів факультетів Художнього Інституту, Київ, вулиця Нероновича № 2, тел. 8 - 02.

НА ПОЛТАВЩИНІ

□ Пам'ятник тов. Леніну. На батьківщині філософа Сковороди, в міст. Чорнусі Лубенської округи буде відкритий пам'ятник — погруддя тов. Леніну.

□ Театр ім. Т. Шевченка. Театр ім. Т. Шевченка, що з Полтави виїхав на гастролі в Ромни, закінчує свої вистави й переїздить до Черкас. В театрі намічено нові постановки

режисера Бережного, а також постановка „Лісової пісні“ Л. Українки режисером моск. театрів Ключевим.

□ Знахідка. Підчас земляних робіт біля Ворскли знайдено цікаві речі: дві старих гармати й сім гробів із муміфікованими трупами в козацьких шапках. Полтавський Музей командував на місце знахідки своїх співробітників.

НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

НІЖИНСЬКА НАУКОВО-ДОСЛІДЧА КАТЕДРА ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ ТА МОВИ

Ніжинська Науково-Дослідча катедра історії культури та мови в другому півріччі 1924 року провадила роботу в слід. складі: керівник катедри — професор В. І. Резанов, він же керівник секції письменства та мови російської й української і керівник секції античної культури — проф. І. І. Семенов, а після його смерті 12-го грудня 1924 р. — проф. І. Г. Турцевич; керівник секції історії української та російської — проф. М. М. Бережков. Дійсні члени: проф. О. І. Покровський та О. С. Грузинський; науковий співробітник — О. О. Карпенко; аспіранти: А. Г. Єршов та К. Ф. Штепа; останній з 7 грудня перейшов до складу наукових співробітників.

Науково-дослідча праця катедри виявилась в слід.: надруковано на склографі (в кількості 70 примірників) ч. ч. 1—2. „Бюлетень катедри“ за 1924 р.; зміст: 1) Ніжинська Науково-Дослідча катедра; 2) „Етюди о пролетарском литературном творчестве“ — Резанова; 3) К. Ф. Штепи — „Учение о монахах у античных и христианских писателей в эпоху зарождения христианства“; 4) А. Г. Єршова, — Матеріали до історії цін в Лівобережній Україні XVIII в.“

Проф. В. І. Резанов редагував „Бюлетень“ Ніжинської катедри й „Записки Нежинского ИНО“ (друкуються також на склографі в кількості 75 примірників).

Проф. О. С. Грузинський надрукував 1) „Організаційний підхід та основи праці за Дальтонпланом Ніжинського ИНО“ в „Записках Нежинского ИНО“ 1 і 2) „Методи академічної праці в педвузах факсоціального типу“ (Бюлетень пед-конференції 1924 г.).

А. Г. Єршов надрукував в „Науковім збірнику“ за рік 1924, т. XIX, ред. Мих. Грушевського етюд. „До історії грошової лічби й монети на Лівобережній Україні в XVIII в.“

Підготовано до друку праці:

В. І. Резанов — „Старинный театр украинский т. т. 1—III (исследование и тексты) — друкуються в „Збірнику історично-філолог. відділу Української Академії Наук“, його ж — „XVIII-й век“, сборник статей по литературе: 1) Этюды о Сумарокове, 2) Итальянское влияние в русской литературе XVIII в. и др. — чекає черги в теці редакції „Сборника отделения русского языка и словесности Российской Академии Наук“.

О. І. Покровського — а) Маркс и Аристотель, б) Древний мир в творениях Маркса и Энгельса, в) Proletarii древнего Рима, г) Диалектические явления исторического процесса в литературах древнего мира, д) Украина в Иллиде.

І. Г. Турцевича — а) О старом и новом календарном стиле, б) Последняя глава из истории греческой драмы — о сакральной драме в Византии, об отражении греческого театра в иконостасе русской церкви, в) О социальной борьбе в Византийской империи в XV в.: Революция Зилотов в Фессалонике.

К. Ф. Штепи — а) Семинары теории и практики антирелигиозной пропаганды в педвузах (программа, метод и план работы), б) Происхождение веры в добрых и злых духов, в) К истории церковного землевладения в античном мире.

А. С. Грузинського — а) „Шоденник Шевченка“ як матеріал для характеристики соціального оточення; б) Матеріали до історії революційного руху в XVII ст.: Театральні вистави Самозванця; в) Про навчання історії українського письменства в ВУЗ'ах при Дальтонплані; г) Ленін — педагог революції, ленінізм — її педагогіка.

Члени катедри, зустрічаючись в щотижневих засіданнях катедри, вислухуючи доклади й обговорюючи їх, продовжували розроблювати початі раніш свої праці, готуючи їх до друку.

В. І. Резанов — а) Литературология (теория историко-литературного изучения и литературный процесс), б) дальші „Етюды о пролетарском литературном творчестве“.

О. І. Покровський — а) Опыт комментария „Коммунистического манифеста“ б) О Сен-Симоне, в) Наука и народное просвещение в социалистических учениях от Платона до Ленина.

А. Г. Єршов — О цехах Лавобережной Украины.

К. Ф. Штепа — Организация свободных рабочих в античном мире.

І. Г. Турцевич — а) О комедиях, мимах и б) Общественные представления в провинциях Римской империи и отношение к ним римского правительства.

О. О. Карпенко — а) Движение учащихся на Киевщине в 1905 году; б) Киевский союз борьбы за освобождение рабочего класса 17/18 III 1897; в) Первая в Киеве социал-демократическая газета.

М. М. Бережков — История Нежинщины.

О. С. Грузинський — а) История украинского возрождения XVI—XVIII ст. і б) Новый підход до структури українського мовознавства: спроба діалектичної методології мовознавства.

При катедрі працювали семінари вищого зразку: 1) з марксознавства та ленінізму, 2) з української мови та літератури й 3) з російської літератури.

Поруч з науково-дослідною працею члени

катедри провадили науково - педагогічну — керували учбовою працею студентів Ніжинського ІНО, приймаючи участь у предметових комісіях, керуючи студентськими гуртками, завідуючи кабінетами - лабораторіями.

Поруч йшла й науково - громадська праця членів катедри — в Ніжинській місцевій раді депутатів по секції культурно - освітній, в Ніжинському Округовому учметодкомі, в Ніжинській секції наукових робітників, серед комсомолу, в учительських з'їздах, в місцевій спілці робітників освіти, виступаючи з прилюдними докладами й лекціями й інше.

З початку поточного 1925 року працю катедри проваджено, як і завжди, читаючи й обговорюючи доклади на засіданнях катедри, друкуючи бюлетеню катедри, особистою працею кожного з співробітників катедри в галузі, як науково - дослідчій, так і педагогічній і громадській, а також керуванням семінарами вищого зразку, які існують при катедрі.

Засідань катедри до цього часу відбулось сім, із них чотири наукових, два адміністративних і одно траурне урочисте, присвячене пам'яті помершого 12 грудня 1924 року керівника секції античної культури проф. І. І.

Семенова. На перших були заслухані доповіді — проф. О. С. Грузинського, на тему: „Щоденник Шевченка, як джерело до вивчення його особи й творчості“; проф. І. Г. Турцевича, на тему: „Промови Хорикія, письменника VI ст., як джерело до історії античної, реалістичної драми; і його - ж, на тему: „Остання глава з історії грецької драми: Питання про сакральну драму в Візантії. Питання про вплив античної драми на церковний ритуал і влаштування гречеського театру на влаштування східних церков“. На жалібному засіданні — 1-го березня ц. р. — з промовами виступали — І. Г. Турцевич — „Пам'яті І. І. Семенова“, К. Ф. Штепа — „Актуальність вивчення античної культури“ та О. С. Грузинський — „І. І. Семенов, як педагог“.

На останньому адміністративному засіданні — 1 квітня ц. р. — остаточно було вирішено питання про утворення в складі катедри секції педології та педагогіки, розглянуто й затверджено робочий план секції, обрано керівника її, дійсних членів, співробітників і аспірантів.

Члени, співробітники й аспіранти катедри продовжували поперед початі праці.

Р. і Ш.

НА ПОДІЛЛІ

М. Кам'яні. В скорім часі відкривається Наукове Т-во. Робота буде зосередкована навколо місцевого музею. Т-во буде гуртувати наукові сили з різного поля знання: історія, історія культури, природознавство, то-що.

Привід до заснування Т-ва є те, що в Кам'яні зовсім бракує якої-небудь іншої наукової організації. Дослідна катедра, яка є тут з-одного боку, далеко не задовольняє мінімальних

потреб, з другого-ж, має вузькі завдання. Будемо сподіватися, що новий науковій організації вдасться краще поставити справу розроблення місцевих першоджерел та матеріалів.

До роботи в Т-ві треба не тільки місцевих аматорів науки, а й вчених з інших міст, що тим або іншим, способом поєднані з Поділлям.

К. Коперж

Р С Ф Р Р

МОСКВА

☐ Невиданий рукопис Карла Маркса. В другому томі архіву Інститута Карла Маркса й Фр. Енгельса, який готується до друку, по-між іншими матеріалами буде надруковано невідому до цього часу навіть і за кордоном працю Карла Маркса „Боротьба по-між горою й жирондою“. Цю працю стосується приблизно до 1843 р., коли Маркс, гадаючи писати історію Конвенту, робив нотатки й виписки, із яких дійшла до нас названа, невелика розміром, але надзвичайно цікава праця.

☐ 100 річний ювілей декабристів. При музеї Революції ССРР закладається музейний відділ з історії руху декабристів.

☐ Учені на курорти. ЦКППУ почав давати вченим місця на курортах. У розпорядженні ЦКППУ є дві санаторії під Москвою, одна в Криму й у Кисловодську. Пропустити через курорти гадають по-над 1000 чоловіка.

☐ Всесоюзний З'їзд бібліотекарів нацмен. У вересні м-ці Раднацмен Наркомоса скликає в Москві перший всесоюзний з'їзд бібліотекарів національних меншостей. В з'їзді візьмуть участь 60 бібліотекарів.

☐ 5 Всесоюзний З'їзд робітників мистецтва. В кінці травня в Москві відбувся 5-й Всесоюзний З'їзд робітників мистецтва. На З'їзді було по-над двісті делегатів з усіх кінців Радянського Союзу.

Ювілейне видання творів Льва Толстого. Колегія Наркомоса визнала за потрібне видати ювілейне повне зібрання творів Льва Толстого. ДВУ надається монопольне право на видання творів Толстого.

Альманах „Стройка“. Книга друга. Ленінградська асоціація пролетписменників здала до видавництва „Прибой“ друге число літературно-художнього альманаху „Стройка“.

У зміст цього числа ввійшли: перша частина роману Н. Кологривського „Заросли“, „Передел“ — уривок з роману Ол. Твер'яна „Трактор“, оповідання „Полдюжина“ Мих. Карпова й „Лахудра“ Журби.

Досить цікавий також і відділ поезії, в який ввійшли чотири поеми й багато інших поезій.

С. К.

Журнал „Зрелище“. „Театр и киногазету“ реорганізовано в журнал „Зрелище“. Він виходитиме щотижня. Перше число виходить 15-го травня.

Смерть акад. Н. Котляревського. Газети принесли сумну звістку про смерть одного з видатніших істориків російської літератури старої школи — Нестора Котляревського.

З найцінніших праць Н. Котляревського слід занотувати монографії його про Гоголя, Лермонтова та про поетів декабристів — Одоєвського, Рилєєва та Бестужева, а також

цікаву роботу „Из истории общественных построений в России в 60-х годах“, видруковану в журналі „Вестник Европы“, близьку участь в роботі якого брав небіжчик.

Помер Н. Котляревський на 63 році життя

С. К.

Ювілей Остроухова. 11 травня в помешканні Російської Академії художніх наук відбулось урочисте засідання в зв'язку з 40-річним ювілеєм І. С. Остроухова. Тоді ж відкрито ювілейну виставку творів його, що складалася з 65 експонатів.

Виставка майстрів „Блакитна Рожа“. 11 травня в Третьяковській Галереї відкрилася виставка „Майстрів Блакитної Рожі“. На виставці зібрано 72 експонати з творчости Сапунова, Кузнецова, Уткина, Судейкина, Сар'яна, Кримова, Борисова-Мусатова та ін.

Смерть артиста Давидова. Російський театр зазнав великої втрати: помер відомий заслужений артист республіки Володимир Миколаєвич Давидов.

Перші твори черкеської музики. На смерть Голови ЦВК ССРР Нариманова було спеціально написано черкеський траурний марш елегія на підставі етнографічних записів з пісень черкесів-студентів КУТВ. Слідом за цією працею В. Мессман написав для симфонічного оркестру велику „Епічну поему“ (рапсодію) виключно на черкеські народні пісні.

ЛЕНІНГРАД

В т-ві дослідників української історії письменства та мови в Ленінграді. На літні місяці праця т-ва дослідників української історії письменства та мови в Ленінграді на деякий час перериваються. — Останнього часу збори влаштовувалися рідше, ніж звичайно. На перешкоді роботі т-ва стояла хворість ак. В. М. Перетца, який є душею цілої справи.

17-го квітня цього року зачитано було два доклади — П. К. Сімоні доповів про словники з української мови (невідомі дані). Подані доповідачем відомості свідчать про велику наукову вартість розшуканих П. К. Сімоні матеріалів. Безперечно стануть вони в великій пригоді відповідному відділові ВАН.

К. О. Копержинський зреферував на зборах студію свою під заголовком: „Обряди збору врожаю в слов'янських народів в найдавнішу добу розвитку“.

Коперж

Святкування 200-річчя російської Академії Наук. Святкування 200-річчя Академії Наук призначено на 6-го вересня.

Проект пам'ятника лейтенанту Шмідту. В академії художеств від-

20*

крилась виставка проєктів на пам'ятник лейтенанту Шмідту, всього подано 8 проєктів, які відображають моряка-революціонера і його участь в повстанні Чорноморської флоти в 1905 році. Пам'ятник буде поставлено на кол. Миколаївському мосту. Установку пам'ятника думають закінчити до жовтня місяця ц. р., коли, на який припадає 20-ти річчя революційних подій в Чорноморській флоті.

Виставка „музичного виховання дітей“, відбулася в початку червня. Виставка відбулась в супроводі конференції з питань музично-комуністичного виховання. На виставці було зачитано декілька докладів Ленінградських та Московських та провінціальних представників шкіл, які мають велике принципове значіння.

„Дванацять“ Блока. Ленінградським композитором Ю. Вайсбергом написана кантата для хору й оркестра текст Блока „Дванацять“. Кантата було виконана на одному із концертів філгармонії.

Виставка східних пам'яток старовини. В Ермітажі почалася виставка стародавніх пам'яток сходу. На виставку буде привезено з Вірменії церковну купелю, що тепер стоїть у Ечміядзінському музеї.

КУБАНЬ

□ Художній Музей ім. Луначарського. В початку травня в залах художнього музею ім. Луначарського відкрилась друга виставка картин придбаних музеєм з осені 1924 р. На виставці вперше в Краснодарі виявлені всі многогранні течії і групировки останніх років, починаючи від групи „Ослиный Хвост“ і „Бубновый Валет“ до футуризму, кубизму, супрематизму, експрессионізму наших днів.

□ Виставка в Музтехнікумі. В Музтехнікумі відкрилась виставка, яка до деякої степені підсумовує річну працю цього технікуму. На виставці гарно репрезентовано фортеп'яний відділ, відділ інструментальний, клас історії музики й естетики, праці з енциклопедії, педології, діаграми концерту, й т. и.

ЗАКАВКАЗЗЯ

□ Закавказзя в живописі. Раднарком СРСР й РСФРР видали субсидію асоціації художників революційної Росії для зарисовки побуту й життя народів СРСР, в тому числі й Закавказзя. Перша група художників уже прибула в Закавказзя. Всі полотна зроблені тут художниками буде виставлено на черговій виставці АХРР в Москві.

□ Премія за композицію. Очерепкін, який перебуває тепер в Тифлісі одержав на композиторському конкурсі в Майнці за створений ним камерний концерт першу премію в 1200 марок. Із 130 композиторів, які брали участь у конкурсі, премію одержали лише четверо: два німецьких музиканти, Фін Меріканто і австрієць Тох.

ГРУЗИНСЬКА КУЛЬТУРА

□ Літературний конкурс. На оголошений журналом „Броша“ літературний конкурс поступило 24 річі. Першу премію присуджено М. Джавашвілі за оповідання „Невинний Абдулла“, другу — С. Кладіашвілі. Третю — І. Татішвілі.

□ Наркомос Грузії приступив до перевозки з України музейних річей Грузії.

□ Інститут дитячого читання. Наркомос Грузії підняв питання перед Раднаркомом про відпуск коштів на заснування Інституту Дитячого читання, який ставить своєю метою наукову постановку дитячого читання і розробку всіх питань зв'язаних з дитячим читанням.

□ Смерть Д. К. Кальгіна-Ведребіселі. В Мцхеті померла Кальгіна-Ведребіселі, яка перша освітила підчас реакції в російській журналістиці життя грузинського селянства.

□ Видавництво „Советский Кавказ“ друкує роман із доби 1905 року „Таріел Голуа“ грузинського белітриста Лео Кончелі на російській мові в перекладі А. Нікітіна, одночасно друкується грузинською мовою друге видання роману.

□ Журнал „Епоха“. В Тифлісі вийшов художньо-літературний журнал Пролеткульту Грузії „Епоха“ ч. 1.

□ Нова п'єса. Тифліський драматург Б. Ельснер випустив нову п'єсу „Іван Болотніков“. П'єсу внесено в репертуар Червоного Театру Пролеткульту Грузії.

□ Ювілей журналу. Минуло 15 років журналові „Театрі да Цхоереба“, який видається в Тифлісі українською мовою. Журнал почав виходити в 1910 році. В журналі друковано статті так по питаннях театру, як літературно-загальних питаннях.

□ „Про Леніна“. 22 квітня в день народження тов. Леніна в клубі закавказького комуністичного університету було поставлено „народню виставку“ „Мушицькі оповідання про Леніна“.

Цю нову оригінальну п'єсу написав тов. Тарич за популярною в свій час у фабричних і солдатських аудиторіях „народньою виставою про грізного царя Максиміліяна та його непокірного сина Адольфа“, але зі зміненими дієвими особами: замість царя Максиміліяна — цар Микола, замість Аніки — вояки, тут Деніка — вояка.

Сюжет дуже простий: як цар із Леніним народ поділили; за основу його взято запис цієї теми з народніх вуст: „ти, царю, бери собі всю білу кісточку: генералів, поміщиків, купців і заводчиків, мені, Леніну, залиши ти чорну кістку: селян, солдатів та фабричний люд“.

П'єсу цю поставлено в яскравому тоні стилізованого балаганного „дійства“.

Безпосередності сприйняття допомагала й музика: вихід царя під „чижик-пижик“, танці під „слався“ й цілий комсомольський молебін.

Декорації маляра Крилова. Загальний план постановки й усього художнього оброблення належить тов. Шестову. А. Журбенко

□ Нові видання. У виданні самоосвіти Грузії вийшла з друку нова п'єса С. Церетелі „Суд над ворожою“ з експертисою Ломаурі.

□ П'єса Ролана в Грузинському театрі. Красний театр пролеткульту Грузії поставив грузинською мовою п'єсу Р. Ролана „Взяття Бастилії“ в постановці Вахтанга Гарика. Спектаклі мали великий успіх.

□ Ювілей М. А. Алієва. Тюркський державний театр одсвяткував 25-річний ювілей талановитого тюркського артиста Мірза-Ага Алієва. Сценічну кар'єру свою він почав із 1900 року, коли в Баку організувалася тюркська драматична трупа під керівництвом небіжчика Нариман-Нариманова й Султан-Меджід Гані-Заде.

□ Ювілей професора Ряднова. В тифліській державній опері святковано 50-річний ювілей професора Є. Ряднова. Ряднов здобув собі широку популярність як оперний співець, ще підчас створення російської опери Чайківським, Рубінштейном, Серовим та ін. Ряднов утворив школу визначних співців.

□ Театр імени тов. М'ясникова. В оселі Алаверди при алавердських заводах відбулося відкриття нового робітничого театру, спорудженого в помешканні колишньої церкви. З бажання робітників та селян театр названо театром ім. тов. М'ясникова.

ВІРМЕНСЬКА КУЛЬТУРА

□ Новий журнал. В скорому часі в Еривані почне виходити щомісячний журнал комітета допомоги Вірменії „Вісник Хока“. Одночасно комітет випускає листівки з фотографіями будівельних робіт в Вірменії. Комітет уже видав мапу Вірменії.

Тифліський комітет допомоги Вірменії почав виданням щомісячний журнал вірменською мовою „Айреношен“ (будівництво батьківщини).

□ Вірменська газета. 18-го травня в Еривані вийшло перше число газети „Пролетарський письменник“, яку видає Спілка Пролетарських письменників Вірменії.

□ Історичні пам'ятники. Кутаїський виконком передав Держмузею Вірменії історичні пам'ятники, які схоронялись в Кутаїському соборі. Ці речі переважно відносяться до останнього періоду Імеритинського царства і є досить цінними.

□ Археологічні досліді у Вірменії. Комітет охорони стародавніх пам'яток Вірменії організував наукову екскурсію для розкопок курганів Алагета, де дають знайти пам'ятки кам'яної доби.

ТЮРСЬКА КУЛЬТУРА

□ Президія АЗЦВК визнала за потрібне скликати в Баку тюркологічний з'їзд. Для його переведення затверджено комісію в складі т. т. Агамалі-Огли, М. Павловича, Г. Пройдо. Проф. Чабан-Заде, А. Аферд-Афердова, М. Бохарле, Проф. Огіморіна, акад. В. Бартольда, Г. Джадієва, А. Зіфельда, А. Пепінова і інші.

□ Новий музей. В Баку утворюється новий музей АСРР образотворчого мистецтва. Музею дано право відібрати в музеях РСФСР велику кількість річей мистецтва, які будуть його основою.

□ Товариством дослідження й вивчення Азербайджану в оселі Зиря та Баку знайдено й передано до Державного Музею А. С. Р. Р. невелику гармату венеційської роботи з рельєфним дельфіном у вигляді держака; належить вона, очевидно, XVI—XVII століття. Такі гармати є в Федосійському музеї.

ЗАХІДНЯ ЕВРОПА

НІМЕЧЧИНА

□ Нові академики. До Берлінської Академії мистецтва обрані архітектор Георг Штейнмец за визначні праці в галузі відновлення Східньої Прусії та за цінну трьохтомову працю „Основи будівництва в місті та селі“, й Фридрих Сталь, що його праці мають характер архізований, почасти флорентинського Куатросенто, почасти фламандської школи XVI століття.

□ 70-річний ювілей Рудольфа Лемана. В березні святковано 70-річний ювілей літератора й філософа Рудольфа Лемана з його творів найбільше відомі „Шляхи й мета філософської пропедетики“, „Шопенгауер“, „Німецька поезика“ та інші.

□ Пфальське мистецтво. Художні спілки Пфальца присвятили одне число сво-

його журналу Пфальцьському мистецтву. В журналі вміщено ілюстрації старого мистецтва країни та цікаві історичні пам'ятки, як от старий портрет короля Генриха IV та його жінки, у прочанських вбраннях, перед подорожжю до папи Григорія VII (в 1077 році).

□ Нове культурне товариство. Нещодавно заснувалося товариство молодих німецьких студентів і розумових працівників, що зветься „Розумова молодь Німеччини“. Товариство має на меті захист і допомогу молодим німецьким малярам, письменникам і вченим, товариство влаштовуватиме вечірки, присвячені окремим письменникам, і художні виставки.

□ Відкриття нового музею в Мюнхені. В Мюнхені відбулось відкриття

німецького музею природничих наук і техніки. У ньому подано досягнення техніки протягом всього історичного розвитку їх, а також багато апаратів, що ними користувалися вчені всіх країн при визначних винаходах.

О. А.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД НІМЕЦЬКИХ ВИДАНЬ ЗА КВІТЕНЬ ТА ТРАВЕНЬ 1925 р.

Крім участі в флорентинському міжнародньому ярмаркові книги, німецькі видавництва за цей час не залишали без уваги творчість, тим чи іншим чином, сполучену з Росією.

В галузі красного письменства треба зазначити видання творів Достоевського, М. Горького, „Фома Гордіїв“, Луначарського, „Звільнений Дон-Кіхот“, Неверова, „Ташкент — хлібне місце. З німецьких письменників, „Іоган Бехер“, Червоний фронт, рушай!

Критичні огляди деяких з зазначених творів, звичайно, позбавлені розуміння російського письменства, але не до такого ступня, як у Франції. Максима Горького оцінюється, як талановитого автора коротких оповідань. Романи, на думку критика, не його „спеціальність“. Що до твору Іогана Бехера, то навіть буржуазний критик, що відмовляє Бехеру в праві на „мистецтво“ за його „тенденційність“, не може не признати напруженості емоціонального боку цього твору.

Кернштейн: „Дневник Достоевського“ „Криза Достоевського“ дає критичний огляд зараз найбільш популярного за кордоном російського письменника.

Джек Бенвеніст, („Нова англійська література“) в короткому огляді зупиняється на нових творах англійських письменників: Беннета, Форстера, Лоренса, Джемса, Джойла та Гексла. З них найвидатнішим він рахує першого та останнього.

В галузі мемуарів маємо: „Палеолог“ при царськім дворі за часи війни“.

З наукових: „Кант та Епштейн“. В цім огляді автор Ернест Маркус доводить, що Епштейн торкається тільки емпіричного обширу, але трансцендентальний бік справи залишається недоторканим. З радіо техніки можна зазначити нові примірники журналу „Бездротовий телеграф та телефон“ „Краузе“: „Практичне будування антени“.

Увага літературних кол Франції, що до Росії весь час дробиться між минулим та сучасністю. Минуле приваблює головним чином російських емігрантів, та тих французьких письменників, які шукають в дореволюційній російській літературі вказівок відносно такої несподіваної речі, як наша революція в тих фантастичних обставинах, що їх собі малювала ува французів.

В першій групі найбільш уваги звертають до себе Достоевський, Тургенев, Толстой, Чехов і т. н.

□ Новий журнал. За редакцією відомого літературного критика Вілі Хааса виходить новий щотижневий журнал „Die literarische Welt“ („Літературний Світ“).

□ Тиждень мистецтва. Влітку поточного року в Берліні відбудеться тиждень німецького мистецтва.

З власних творів Достоевського надруковано „Дневник писателя“ „Исповедь Ставрогина“ „Записки незнакомца“ „Братья Карамазовы“ (в драматичнім обробленні) „Неизданные письма“.

Про Достоевського пишуть: Д. Мережковский: „Душа Достоевского“ „Пророк російської революції“, Ф. Міомандр дає критичний огляд цієї книги (до речі мовити, повний традиційних дурниць про російський нарід та його апокаліптичну душу!) „Revue Euroreene“ вміщає статтю присвячену „Неизданным письмам“ Достоевського; Честов надрукував: „Достоевский“, А. Жид (André Gide) „Достоевский та Бальзак“ Г Рамбо: „Лист Достоевського“ (після помилування).

„Рудин“ Тургенева виходить в світ в багатьох виданнях (мається навіть особливе видання за-для новорічних подарунків). Тургеневим цікавляться Є. Жалу „Критичний огляд Рудина“ „Рудин, Господа Головлевы, Мелкий бес“; „Російська думка“ (збірник), Боссар, й інші.

На Толстому зупиняється Честов; Л. Н. Толстой та Адере й Лефебр „Толстой“. З творів Толстого знову надруковано „Крейцерову сонату“.

Чехов починає заживати все більш слави. Маємо вже надрукованими його драматичні твори: „Дядя Ваня“ „Вишневий сад“ „Три сестры“ „Чайка“ „Медведь“, крім того: „Палата № 6“ „Мужики“, „Медведь“ „Предложение“. За цими письменниками слідкують Лермонтов: „Демон“; Гоголь: „Мертвые души“, Ф. Сологуб: „Мелкий бес“; І. Будин: „Безумный актер“, „Ремизов“ „Избранные сказки“; Гребенщиков: „Чураевы“ (зарахований вкупі з Тургеневим та Сологубом до справжніх виразників думи російського народу, як мистець Росії майбутнього!) К. Бальмонт: Одинокі видання та критичний огляд його творів Ф. Міомандра „Одинокий пост“ „4 російських сказок“ (не від автора); Чайковский „Петер“ (нова рукопис). Деякі критичні статті були вже зазначені вище, додамо ще: „Cafés et loutiques li Nèraribs“ Жана Кесселя.

Але сучасність власно вимагає уваги до себе й примушує навіть „байдужі до політики“ коли письменників, тим чи, іншим чином, висловити своє „відношення до неї“. Увага, що звертається до нашої революції ще двома шляхами. Перший складається з друкування

творів емігрантів та деяких письменників, що не відвернулися від революції, другий — з „власних творів“ французьких письменників та журналістів.

Емігранти збагатили французький Парнас такими творами: Марія Бочкарьова (відома організаторка „жіночих батальйонів смерті“). „Мое життя селянки, вигнанки та салдата“, Извольський (екс-міністр та посол). „Мемуари“, Княжна Палій: „Спогади про Росію“ (1916 — 1919 р. р.). М. Гініус: „Записки з часів терору“; Борис Суварін: „Російський націоналізм та комунізм“ Шифрин: „Російські письма“ (в Енгоре); Д. Мережковський вкупі з А. Жидом та еспанським письменником Унамуно не забуває прийдешності та видає: „Майбутність Європи“.

З письменників революційного часу найбільшою увагою користується М. Горький. Він зарахований до складу співробітників журналу „Енгоре“. З його творів маємо: „Воспоминання“, „Моя первая любовь“, Постійний „критик“ „Novellis litterares etc“ присвячує дві статті новому російському письменству: „В. Маяковский“ та „Російський поет Есенін“.

Не вгаває й власна „творчість французів“. Ф. Журден написав „Червоний степ“ (з революційної боротьби на Україні); Ш. Мере: „Захоплення“ (роман білогвардійського полковника з часів революції); Жан Виньо: „Micit“ (Николай II - й); Едуе Трелула: „Цезар Вальтер-диктатор“ (з „більшовицького побуту“); В. Леле: „Распутін, чернець злочинець“; К. Иман: „Весельчак“ (Колчаковщина).

В галузі публіцистики, що трактує про російські справи треба зазначити низку ви-

дань під загальною назвою: „Les cahiers l'uli France“. Тут ви знайдете й „Союз пораженьства з більшовизмом у Швайцарії“; й „Жидівське пораженьство та солоний більшовизм“. В тім-же виданні маємо дві книжки, присвячені молодій організації французьких революційних письменників „Клярте“, під назвою „Клярте та його ініціатори—Лефедр, Вайян-Кутьорье, Барбюс“ „Кляртесемінар учнів диктаторів“. Окремо від цієї серії Етьєн Фуриоль пише огляд: „Російська політика французького уряду з часів миру“. Революції та соціалізму торкаються Галео: „Революційна психологія“. Афталон: „Грунт соціалізму“. Берт: „Остані перспективи соціалізму“ Жан Сорель: „Розклад соціалізму“, Горголоне: „Фашизм“.

З повідью анти-революційної базгранини видавництво „Nemanité“ веде уперту та настирливу боротьбу. За цей час зазначене видавництво надрукувало. Жорес: „Соціалістична історія французької революції“, Доманжо: „Бабеф та заколот рівних“, П. Луи: „Луи Блан, Відоль, Покер та Кабе“, Лабріола: „Карл Маркс, економіст та соціаліст, Прудок: „Про федеративний принцип та потребу утворити партію і революцію“.

По-між книжок, що стоять осторонь цієї боротьби треба зазначити: „Красне письменство“ („Les Belles Lettres“); (каталог спілки книгарів). „Каталог французької книги“ („Le cololoquedu gire frangais“); „Офіційний бюлетень друкарників (Bulletin) officiel ag Maifreslmriemears) та капітальний твір Ш. Сонье (Charles Saunier) „Les décorateurs du livre“, в яким багато ілюстративного матеріалу, що до віньєток, малюнків і т. и.

БОЛГАРІЯ

☐ Ювілей письменника. Нещодавно святковано 30-річний ювілей літературної діяльності Антона Страшимирова. Він був перший письменник у болгарському художньому письменстві, що в своїх творах виводив людей із нижчих шарів населення.

☐ Книжки за 1923 рік. У 1923 році вийшло книжок: із теології—129, філософії—27, педагогіки—161, художнього письменства—528, філософії—20, історії—22, географії, етнографії та описів подорожів—26, природознавства—27, математики—23, медицини—42, права—243, з військово-морської справи—23, мислення та виробництва—140, порадників—586, а всього 1997.

В тому-ж році виходило газет: на болгарській мові 419 (у 1922 році виходило 360), на чужоземних—26 (у 1922 році—18); журналів на болгарській мові—186 (у 1922 р.—212), на чужоземних—6 (у 1922 р.—10).

☐ Болгарське письменство. Болгарська література останнього часу, як і инші має два характерних фокуси, це революційне письменство і реакційне.

Цанковщина багатьох революц. письменників примусила мовчати, де-кого навіть розстрілом.

Найбільш визначними революційними письменниками є тепер Страшимир Антон, Расуветніков та Людмил Стоянов. Всі вони були близькі до журналу „Хіперіон“ і складала досить компактну течію.

Людмил Стоянов один з кращих поетів Болгарії, спочатку, своєю творчістю був подібний до російського Бальмонта, потім почав робити спроби в оповіданні. В одному з них „Марсове милосердя“ вивів у негативному освітленні Цанківщину. Його за це арештували і примусили відмовитися од оповідання. Після побоїв він вимушений був сказати, що то поетична фантазія.

Страшиміров — письменник еkleктик. Різні стилі, різні впливи переплелись в його творчості. Написав чимало романів. Яскравої власної індивідуальності не має, більше наслідувач стилів. Написав низку побутових оповідань про революції в Болгарії, потім підняв голос протесту проти Цанківщини. В останній час брав участь в лівому журналові в Берліні „Нарстуд“ (скорочене слово „Народний студент“).

Більш класово виявленим є поет болгарського пролетаріату Расуветніков. Форма віршу стара. Далі один з близьких робітництву був покійний молодий поет Христос Смирненський, а другого, чи не най-

талановитішого з сучасних поетів Христо Ясінова, дуже переслідували й били за поезію „Да бодє ден“ („Це був день“), щоб він відмовився від неї.

Недавно ще виходив журнал „Нов Пат“ („Новий Шлях“), якого редагує відомий критик Георгій Бакалов.

З інших журналів і письменників треба відзначити журнал „Златорог“, де беруть участь такі письменники: Ніколай Лілієв — поет, Райнов — екзотичний поет і белетрист, Йофков — белетрист, Елін-Пелін — белетрист, Кіріл Христов — поет.

В. П.

ФРАНЦІЯ

▣ Нова комедія Саші Гітрі. „Грають не для розваги“ („On ne joue pas pour s'amuser“) в близькому часі піде вперше в паризькому „Театрі Едуарда VII“.

▣ Нова театральна бібліотека в Парижі. Спілка театральних режисерів засновує спеціальну бібліотеку, де будуть зібрані книги з питань режисерства, mise en scene та з питань загальних допоміжних видів, роботи, що торкаються художнього керівництва театром, з театального мистецтва. Теоретичного й практичного, з історії театру та його розвитку.

Окрім книжок для практичного користування театральних діячів, буде заснований

архів mise en scene та режисерських книжок усіх театрів Парижу, щоб залишити нащадкам матеріал про сучасну паризьку режисерську штуку.

▣ Смерть Жана Решке. На початку квітня в Ніці помер на 75 році життя видатний співець кінця минулого століття Пале, відомий під псевдонімом Решке. Небіжчик давно вже залишив сцену й працював у галузі викладання. Він заснував визначну школу співців.

▣ Уроцисте відкриття міжнародної виставки Декоративного Мистецтва в Парижі відбулось 28 квітня.

АНГЛІЯ

▣ Виставка картин Роланда Штрасера. Видатний австрійський маляр Роланд Штрасер улаштує в Лондоні велику виставку своїх картин, написаних підчас подорожування по Монголії, Зондському Архіпелагу й остр. Яві.

▣ Виставка карикатуриста. Наприкінці квітня відкрито виставку портретиста й карикатуриста Гарі Фурніса.

▣ Найдавніша новела. В Британ-

ському Музееві є рукопис однієї Японської новели 1604 року. Він складається майже з півмільйону слів; очевидно, це є найдавніша з відомих досі новел. Англійський учений Артур Уелі взявсь її перекладати, але справа посувається дуже поволі, через те, що рукопис написаний на давньо-японській мові, що вивчена мало. Новелу написала жінка Муразаскі; вона розповідає про історію любови імператорського сина Ген'ї.

ІТАЛІЯ

▣ Рукопис Шелі. Нещодавно у Флоренції знайдено рукопис славетної трагедії Шелі „Ченчі“, написаної в 1819 року в Італії.

▣ Новознайдено біографії. В архіві Гонзага в Мантуї знайдено багато листів автобіографічного значіння Галілея, Аріосто, Тассо, Аретіно, Бембо, Палестрини, Белінь, Мантеня, Перуджіно, Рубенса, Тиціана, Цезаря Борджіа.

▣ 2000 роковини смерті Віргілія. В 1930 році Італія святкуватиме 2000-річний ювілей римського поета Віргілія, і вже тепер починає готуватися до цього. Підбираються всі матеріали й праці про Віргілія та його творчість, а також впорядковується повна бібліографія.

▣ Музей Петріано у Ватикані. Нещодавно відкрито новий музей, що дає багато цінного матеріалу до історії Собору

Петра в Римі. В музеї зібрано багато великих і малих художніх витворів, що переходили по підземеллях Ватикану, а також різних річей, що мають відношення до будівництва Собору. Найважливіше в музеї — це дві моделі Собору: одна — Сан-Гало, за проектом Браманта, на взірць індійської пагоди, друга — модель великої Капели, проект Мікеля — Анджело. Крім того, заслуговують

на увагу бронзовий пам'ятник папи Сикста IV, роботи Попайоло, частини пам'ятника папи Павла II, робота Міно-да-Фієзоле. Треба також згадати постаті Апостолів — роботи Мікель-Анджело, старі постаті „Свв. Петра й Павла“, руїни каплиці „Івана VII“, гіпсові моделі Собору Берніні й Казанови, моделі цікавих інструментів та приладів до будівництва.

ПОЛЬЩА

▣ Публічна бібліотека у Варшаві. Бібліотеку засновано наприкінці минулого століття. Офіційно вона визнана була, проте, лише після революції 1905 року. Тепер бібліотека складається з 250.000 назв, але не задовольняє ще потребу читачів. Найменше є чужоземної літератури. Щодня бібліотеку відвідує пересічно 400 чол.

▣ Нова комедія Жеромського. У Варшавському Національному театрі було поставлено нову комедію Жеромського „Uciekta mi grzebiorevzka“. Прем'єра викликала в театральних колах Варшави великий інтерес; преса вважає комедію за найкращий твір Жеромського.

▣ В Польському Краєзнавчому Товаристві „Польське Товариство Краєзнавства“ розгорнуло широку діяльність. Зачитано було 39 доповідей; видано каталога й збільшено бібліотеку на 200 томів. Переведено 63 екскурсії й організовано екскурсійні курси. Мають бути переведені екскурсії до Швейцарії, Парижу, Греноблю й т. ін. Журнал Товариства „Земля“ виходитиме щотижня. Підготовлюється до друку книгу „Про те, що кожний повинен знати про Польщу“.

▣ Смерть маляра. В квітні в Римі помер славний польський маляр Ян Стика. З його картин найбільш відома „Бійка при Рацлавичах“.

▣ Польсько-французький Інститут у Варшаві був урочисто відкритий 27 квітня. Директор інституту проф. Мельє сказав французькою мовою промову на тему: „Гуманізм і французька цивілізація“.

НОВІ ВИДАННЯ.

▣ Музичний журнал. Варшавська Спілка Музикантів почала видавати журнал „Wiadomości muzyczne“.

▣ На початку травня у Львові почав виходити новий щотижневий журнал „Kurjer Literacki“, присвячений питанням розвитку національної культури.

▣ Вийшов каталог польських книжок під назвою „Przewodnik kniegarski. Wspólny Katalog nakładem polskich firm wydawniczych, władz i urzędów państwowych i komunalnych, instytucji naukowych, kulturalnych, oświatowych i społecznych, wraz z nakładem prywatnych“. Каталог складається з 10.267 назв, тоб-то охоплює 80—90% усіх книжок польського ринку.

ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА

▣ Американська бібліотека й читальня при університеті ім. Масарика в Празі складається тепер більш як із 12 тисяч томів. Ця бібліотека в своїй галузі стоїть на першому місці в Європі.

▣ Премія Юлія за 1925 рік. Чеська

Академія Наук і Мистецтва ухвалила дати д-рові Феліксові Белолавському за його твір „Tamara Artamonova a gá povidky“ й Антонові Рабсу за „První kniha lyriky“. Стипендії одержали Марія Блашкова — Пжиліська, І. Чапек, П. Богуслав та І. Вейс.

НОВІ ВИДАННЯ

▣ У виданні Манес в окремих випусках виходить „Історія образотворства мистецтва Богемії“ („Geschichte der bildenden Kunst in Böhmen“) за доісторичних часів. У цій праці бере участь багато видатних істориків мистецтва. Три випуски, що вже вийшли, охоплюють римську добу (архітектуру, малярство, скульптуру та ін.).

▣ В Празі нещодавно вийшла книга І. Маранека „Думки Сметани“.

▣ У виданні „Українського Громадянського Видавничого Фонду“ вийшла книга „Триста років українського театру“.

▣ У виданні Топича (Прага) вийшла популярна книга д-ра Матейчека „Мистецтво XIX століття“.